

Wit, maar illegaal

**Een onderzoek naar de solidariteitsacties van de
kraakbeweging voor witte illegalen in de jaren negentig**

Anke Hofstra
Studentnummer 5725186
Trineke Palm
Geschiedenis, Bachelor Eindwerkstuk
GE3V14054
Woordenaantal: 8794

Abstract

Lange tijd was het voor wederrechtelijk in Nederland verblijvende migranten mogelijk om wit te werken en aanspraak te maken op collectieve voorzieningen. Naar deze groep migranten werd ook wel verwezen als ‘witte illegalen’. Door middel van de invoering van de Koppelingswet moest dit in de jaren negentig onmogelijk worden gemaakt: de Koppelingswet sloot witte illegalen uit van collectieve voorzieningen door deze te koppelen aan het verblijfsrecht. Dit onderzoek analyseert hoe de kraakbeweging in de jaren negentig de invoering van de Koppelingswet trachtte te beïnvloeden, middels een analyse van de acties en strategieën. Op basis van literatuur over sociale bewegingen – waarbij de concepten ‘issuecampagne’ en ‘repertoire van collectieve actie’ centraal staan – laat dit onderzoek zien dat de keuze voor een bepaalde strategie vrij voorspelbaar is, om drie redenen: door het politieke doel, het context-gespecificeerde karakter van onconventionele acties en de ‘leden’ die mobiliseren tijdens een issuecampagne. Deze scriptie toont enerzijds dat de kraakbeweging meer was dan een gewelddadige beweging die vocht voor beleidsverandering met betrekking tot woningnood en dat de beweging in staat was bewust en reflexief om te gaan met het algemene repertoire van de kraakbeweging: voor deze issuecampagne werden slechts de strategieën ingezet die pasten bij het politieke doel. Anderzijds toont deze scriptie dat het repertoire van collectieve actie op meer aspecten flexibel en veranderlijk is dan in de huidige literatuur wordt gesteld. Het repertoire van collectieve actie is veranderlijk op het niveau van alle sociale bewegingen, per sociale beweging en per issuecampagne. Daarnaast ondergaan deze drie niveaus transformaties in de loop van de tijd, door veranderingen in de (politieke) context.

Trefwoorden: sociale beweging, kraakbeweging, Koppelingswet, witte illegalen, repertoire van collectieve actie, issuecampagne

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
	Probleemstelling	7
2	Van petitie tot bomaanslag, zolang het maar onconventioneel is	9
	Strategieën en actievormen	10
	Conclusie	12
3	De mollies en demos van de krakers en krakersters	14
	Het repertoire van de kraakbeweging	15
	Conclusie	17
4	De wet die het leven als illegaal onmogelijk moest maken	18
	Aanleiding	18
	De wet	19
	De omstreden Koppelingswet	21
	Conclusie	21
5	Op de bres voor de witte illegaal	23
	Issuecampagne	23
	Voor de invoering van de Koppelingswet	24
	De dag van de invoering van de Koppelingswet	27
	Na de invoering van de Koppelingswet	27
	Een voorspelbaar en gelimiteerd repertoire	29
	Verschillende niveaus van flexibiliteit	30
	Conclusie	31
6	Conclusie	32
	Bibliografie	34
	Bijlage 1	36
	Bijlage 2	39

Inleiding

Migratie is een eeuwenoud fenomeen: gedurende de gehele geschiedenis van de mens verlieten mensen hun woonplaats om elders een beter bestaan op te bouwen.¹ Het concept van de ‘illegale migrant’ is echter een uitvinding van de twintigste eeuw en is nauw verbonden met de moderne natiestaat. Kortweg gesteld: zonder concept van de natiestaat en wetgeving die het verblijf van migranten reguleert, bestaat er geen illegale migratie.² In principe kunnen alle migranten die zonder de juiste papieren Nederland binnenkomen of in Nederland verblijven, als illegaal worden beschouwd.³ Het aanbrengen van een onderscheid tussen ‘legaal’ en ‘illegaal’ is een actief proces, een proces dat wordt aangeduid als illegalisering. Het migratiebeleid van de regering heeft een doorslaggevende invloed: het beleid bepaald de formele grens tussen legaliteit en illegaliteit, door het (dan al niet) verstrekken van een verblijfsstatus. Hierbij is het van belang om in te zien dat het beleid met betrekking tot verstrekking van verblijfsvergunningen continu aan verandering onderhevig is en dat hierdoor ook de scheidingslijn tussen de categorieën legaal en illegaal verblijvende migranten veranderlijk is.⁴ Hoewel de staat een doorslaggevende rol heeft bij het proces van in- en uitsluiting van migranten, zijn er ook sociale bewegingen die invloed (trachtten te) hebben op het proces van illegalisering. De kraakbeweging is hier een voorbeeld van. Dit is een sociale beweging die

¹ Lucassen, Jan, en Leo Lucassen. *Vijf eeuwen migratie: een verhaal van winnaars en verliezers* (Amsterdam 2018).

² Van Eijl, Corrie. *Tussenland: illegaal in Nederland, 1945-2000*. (Hilversum 2012), 13

³ In deze scriptie zal de term ‘illegalen’ worden gebruikt. Ik ben me er terdege van bewust dat deze terminologie in het huidige politieke en sociale klimaat ongepast is, gezien er tegenwoordig wordt gesteld dat geen mens illegaal is. Vandaag de dag wordt daarom naar deze groep verwezen met de term ‘ongedocumenteerden’. In de periode van de Koppelingswet en de asielzaak van de familie Gümüş werd de term illegalen echter wel gebruikt om migranten zonder verblijfvergunning te betitelen. Het proces van illegalisering ontstond hoofdzakelijk door het migratiebeleid en de uitvoering daarvan, maar werd mede bepaald door het taalgebruik waarin dat beleid werd gepresenteerd. In de jaren negentig werd er gesproken over migratie door middel van de beeldspraak van een ‘stroming’ of ‘overstroming’ die moest worden ingedamd of gekanaliseerd. Dit taalgebruik versterkte het gevoel van dreiging, een gevoel dat verdere illegalisering van migranten justificeerde: de tolerantie voor migranten zonder verblijfstitel nam af. Waar tijdens het gastarbeidersregime nog vaak sprake was van een bijvoeglijk gebruik van de term illegaal (zoals bijvoorbeeld ‘illegale gastarbeiders’), werd het mettertijd – in zowel de media als in het parlement – gebruikelijk om migranten zonder verblijfvergunning als illegalen te definiëren. Gezien in de historische context van deze scriptie de term illegalen de meest gebruikte term was om de groep migranten zonder verblijfvergunning aan te duiden, zal in deze scriptie deze terminologie worden aangehouden. Hierbij wil ik echter onderstrepen dat de term illegalen niet wordt gebruikt omdat ik daadwerkelijk van mening ben dat deze groep mensen illegaal was (en is).

⁴ Van Eijl, *Tussenland, illegaal in Nederland*, 11

zich, zowel in het verleden als thans, hard maakt voor de rechten van de illegale vreemdeling en verschillende acties en strategieën toepast om deze groep te steunen. Met hun buitenparlementaire acties pogen zij invloed uit te oefenen op de regering en daarmee op het migratiebeleid en het proces van illegalisering.

Lange tijd konden migranten zonder verblijfsvergunning in Nederland een sofinummer krijgen en zij konden hierdoor dan ook ‘wit’ werken: zij betaalden belastingen en premies, hadden recht op een werkloos- of arbeidsongeschiktheidsuitkering, woonden in een door de gemeentelijke huisvestingsautoriteiten toegewezen woning, hun kinderen gingen in Nederland naar school en zij hadden toegang tot het ziekenfonds.⁵ De toegang tot sociale voorzieningen was gebaseerd op een inschrijving in het bevolkingsregister, waardoor de rechten op sociale voorzieningen in principe gelijk waren voor Nederlanders en migranten zonder geldige verblijfsvergunning.⁶ Kortom: formeel gesproken illegaal, maar gegeven de verscheidenheid aan officiële documenten en de dagelijkse belevingswereld voldeden zij in hun eigen ogen – en die van vele anderen – aan de eisen voor Nederlands burgerschap. Dit was hierdoor een soort schijnlegaliteit, een fenomeen dat ook wel werd gedefinieerd als ‘witte illegaliteit’.⁷

In 1998 kwam een einde aan deze witte illegaliteit door de invoering van een nieuwe wet: de Koppelingswet. Het wetsvoorstel van deze wet was de aanleiding voor de kraakbeweging om voor de witte illegalen in actie te komen. De krakers stelden dat dit nieuwe migratiebeleid onmenselijk, racistisch en een uitsluitingswet was. Deze scriptie poogt om de buitenparlementaire acties van de kraakbeweging bloot te leggen waarmee zij het proces van illegalisering wilden beïnvloeden. Dit wordt onderzocht door een analyse van de aanloop naar en de invoering van de Koppelingswet: de jaren negentig. De invoering van de Koppelingswet was een keerpunt in de geschiedenis van het Nederlandse migratiebeleid, omdat deze wet drastische gevolgen had voor de witte illegalen: zij moesten het land uit en werden verstoken van voorzieningen. De meeste witte illegalen woonden al jaren in Nederland stelden dat zij het land niet konden verlaten. De totstandkoming van de Koppelingswet verliep dan ook tumultueus: zowel in het politieke als in het publieke domein ontstond veel discussie over de wet en zijn gevolgen. De krakers maakten zich gedurende langere tijd hard voor het lot van deze groep en ondernamen verschillende acties met als doel de Koppelingswet te voorkomen, en later te veranderen.⁸ Om die reden is gekozen voor de jaren negentig als tijdsafbakening.

De meeste wetenschappelijke publicaties omtrent de kraakbeweging focussen op het verloop van de beweging, van het ontstaan van de beweging tot de veronderstelde neergang.⁹ Hoewel aan de ene kant wetenschappers stellen dat de kraakbeweging eigenlijk al uiteenviel eind jaren tachtig, claimen anderen dat de kraakbeweging nog altijd relevant en levend is.¹⁰ Zo

⁵ 1992/1993 22981 nr. 1, 8

⁶ Van Eijl, Corrie. *Tussenland: illegaal in Nederland, 1945-2000*, 178

⁷ Fahrenfort, M., et al. *Evaluatie van de Koppelingswet*. B&A Groep (2001), 22

⁸ Het eerste wetsvoorstel werd gebaseerd op een verslag uit 1991, in 1998 werd de wet daadwerkelijk ingevoerd. Gedurende deze jaren en daarna zette de kraakbeweging zich in voor de witte illegalen middels verschillende acties.

⁹ Zie onder andere: Van Gemert, F., Dadusc, D., en Visser, R. ‘Kerend tij: criminalisering van de kraakbeweging’ *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit* 54 (2012) 3, 195-210 en Den Boon, A. K., en Ruiter, B. D. ‘Amsterdam en zijn krakers, een onderzoeksnotitie.’ *Sociologische Gids*, 31 (1984) 2, 184-189 en Duivendoorn, Eric. *Een voet tussen de deur: geschiedenis van de kraakbeweging [1964-1999]*. (Amsterdam 2000) en Van Gemert, F. H. M., R. Visser, en D. Dadusc. ‘Kraken in Amsterdam; dubbele observatie revisited.’ (2010).

¹⁰ Vgl. Duivendoorn, *Een voet tussen de deur*, Van Gemert, ‘Kerend tij’, en Ruys, Katrien. *Sociologische beschouwingen omtrent het kraken van woningen te Londen en Amsterdam* (Scriptie Rechten, Gent 1982).

stelt Steyaert dat de kraakbeweging relevant blijft omdat de kraakbeweging kritiek zal blijven leveren op maatschappelijke problematiek in de samenleving, en gezien een utopische samenleving niet bestaat zal de kraakbeweging ook nooit verdwijnen.¹¹ Ziere stelt echter dat de kraakbeweging haar bloeiende tijd heeft gehad, maar in staat is te blijven bestaan doordat de beweging nog altijd wordt gedragen door een alternatieve jongerensubcultuur. Voor werkelijke bloei zal echter een nieuwe protestgolf noodzakelijk zijn.¹²

Daarnaast zijn er verschillende wetenschappers geweest die de kraakbeweging als sociale beweging hebben geanalyseerd, waaronder onder andere Mamadouh, Uitermark, en Draaisma en van Hoogstraten.¹³ Mamadouh stelt in haar boek dat de kraakbeweging zich slechts hard maakt voor problemen rond de woningnood en stelt dan ook dat de kraakbeweging een *stedelijke* sociale beweging is. Ze stelt dat de kraakbeweging zich buiten de parlementaire politiek hield en geen standpunten innam over een wenselijke samenleving.¹⁴ Zowel uit het werk van Duivenvoorden, als uit het materiaal uit het archief blijkt echter dat de kraakbeweging zich voor een breed scala aan problematiek inzette, zoals onder andere: vluchtelingen, illegalen, diverse milieuocties, de apartheid in Zuid-Afrika, kernenergie, fascisme en racisme.¹⁵ Hoewel de kraakbeweging begon als een jongerenbeweging voor huisvesting, heeft de groep zich ontwikkeld tot sociale beweging die zich hard maakte voor een verscheidenheid aan problematiek. In het boek van Duivenvoorden wordt aangestipt dat krakers betrokken zijn bij verschillende maatschappelijke problematiek: “Begin jaren tachtig is er nauwelijks een groepering in de verdrukking die niet op de een of de andere manier mag rekenen op steun vanuit de kraakbeweging”. Om deze reden analyseer ik de kraakbeweging als sociale beweging, en niet als *stedelijke* sociale beweging zoals Mamadouh de krakers definieert.

In de wetenschappelijke publicaties omtrent illegalen in Nederland ligt de focus op de staat, het overheidsbeleid en welke effecten het beleid heeft op deze groep. Daarnaast zijn er twee journalistieke publicaties verschenen waarin persoonlijke verhalen en ervaringen van (witte) illegalen centraal staan. Er is geen onderzoek verricht dat ingaat op de invloed van sociale bewegingen op illegalen en hun maatschappelijke positie.¹⁶

Tot op heden zijn er geen wetenschappelijke publicaties over de relatie tussen de kraakbeweging en illegalen verschenen. De solidariteitsacties voor illegalen worden slechts in één enkele zin (in een opsomming van verschillende groeperingen die steun van de krakers ontvangen) kort genoemd in het werk van Duivenvoorden en dit is de enige verwijzing naar dit netwerk – het netwerk tussen de kraakbeweging en illegalen – in de literatuur.¹⁷ Dat dit netwerk wel degelijk actief was, blijkt uit de grote collectie aan materiaal in het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), waar een sectie van het krakersarchief gewijd is aan

¹¹ Steyaert, Renée. Studie van de kraakbeweging. De kraakbeweging in Nederland en Vlaanderen vanuit legislatieve, historische en sociologische invalshoek. (Scriptie Ingenieurswetenschappen, Gent 2006), 94

¹² Ziere, Petra. ‘Laat het duidelijk zijn: neem helm, stok en molotovs mee!’ in: Duyvendak, Jan Willem. *Tussen verbeelding en macht: 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland*. (Amsterdam 1992), 141-159, 159

¹³ Draaisma, J., en P. Van Hoogstraten. ‘The squatter movement in Amsterdam.’ *International journal of urban and regional research* 7 (1983) 3, 406-416 en Uitermark, Justus. ‘Framing Urban Injustices: The Case of the Amsterdam Squatter Movement’, *Space and Polity* 8 (2004) 2, 227-244 en Mamadouh, Virginie. *De stad in eigen hand: provo's, kabouters en krakers als stedelijke sociale beweging*. (Amsterdam 1992).

¹⁴ Mamadouh, *De stad in eigen hand*, 22

¹⁵ Zie het Staatsarchief in het IISG, en Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur*, 213

¹⁶ Zie onder andere: van Eijl, *Tussenland: illegaal in Nederland en Der Nederlanden*, Frenk. *Een Turkse kleermaker in Nederland: de zaak Gümüs, witte illegalen en de politiek*. (Amsterdam 1998) en Krikke, Hans. *De valstrik van de hoop, witte illegalen in hongerstaking*. (Amsterdam 1999) en Böcker, A. G. M. ‘Gedogen als instrument van het Nederlandse asielbeleid.’ *Migrantenstudies* 14 (1998) 4, 248-260.

¹⁷ Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur*, 214

‘vluchtelingen en illegalen’. Daarnaast verscheen in 1992 een korte documentaire over het circuit van mensen die illegalen helpen.¹⁸

Het is een gemis dat er nog geen wetenschappelijk onderzoek is gedaan naar de acties van de kraakbeweging voor illegalen, om meerdere redenen. Ten eerste zijn er duidelijke parallellen te zien tussen de invoering van de Koppelingswet in de jaren negentig en het verscherpende asielbeleid tegenwoordig. Ook vandaag de dag worden er verhitte en emotionele discussies gevoerd over de rechten van migranten, zowel in de politieke als in de publieke sfeer. Een onderzoek naar de acties en strategieën van de kraakbeweging, en hoe zij hiermee het overheidsbeleid trachtten te beïnvloeden, is dan ook urgent omdat sociale bewegingen vandaag de dag ook als reactie op het verscherpende migratiebeleid in actie kunnen komen. Ten tweede blijkt uit het materiaal in het IISG dat het netwerk tussen krakers en illegalen in Nederland nog altijd actief is.¹⁹ Deze parallellen maken dat dit onderzoek relevant is binnen zowel geschiedenis als migratiestudies. Gezien dit netwerk zich bevindt buiten het zicht van de samenleving en een moeilijk bereikbare groep betreft, is het tot op heden niet in beeld geweest in het wetenschappelijk domein. Hiermee geeft deze scriptie een eerste indruk van een netwerk dat vandaag de dag nog altijd levendig is en ononderzocht is in het veld van migratiestudies, geschiedenis en politicologie, terwijl het aanzienlijke invloed uitoefent op de politieke arena en het functioneren van de staat.

Probleemstelling

Het doel van deze scriptie is om middels de casestudy van de solidariteitsacties voor witte illegalen, meer inzicht te krijgen in de theorie omtrent de acties en strategieën van sociale bewegingen. Het onderzoek is gestructureerd op basis van de volgende hoofdvraag: middels welke acties en strategieën trachtte de kraakbeweging in de jaren negentig de invoering van de Koppelingswet te beïnvloeden? Voor het beantwoorden van deze vraag worden vier deelanalyses uitgewerkt. In het eerste deel wordt het concept ‘sociale beweging’ gedefinieerd aan de hand van de vraag: wat kenmerkt een sociale beweging en hoe verhoudt zich dat tot de acties en strategieën die sociale bewegingen toepassen? Vervolgens wordt onderzocht van welke type acties en strategieën de kraakbeweging als sociale beweging gebruik maakte middels de vraag: hoe ziet het repertoire van collectieve actie van de kraakbeweging er uit? Het volgende hoofdstuk analyseert de Koppelingswet, gestructureerd op basis van de vraag: wat houdt de Koppelingswet in en waarom is deze wet ingevoerd in 1998? Dit wordt onderzocht middels een beleidsanalyse van kamerstukken betreffende de Koppelingswet. In het laatste deel wordt een casus geanalyseerd: de acties en strategieën die de kraakbeweging toepaste tijdens de solidariteitsacties voor witte illegalen, met als doel het migratiebeleid van de staat te veranderen. In dit hoofdstuk wordt onderzocht: middels welke strategieën trachtte de kraakbeweging met solidariteitsacties voor witte illegalen invloed uit te oefenen op het overheidsbeleid met betrekking tot illegaal verblijf in Nederland?

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van zowel primair als secundair bronmateriaal. Als primair bronmateriaal is gebruik gemaakt van het staatsblad en verschillende kamerstukken betreffende de Koppelingswet. Daarnaast is het Staatsarchief in het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam geraadpleegd, een archief dat materiaal bevat inzake de

¹⁸ *De witte jas, de parkeerplaats*, Televisieprogramma, regie Erik Hogenboom, NOS, 1992, TDU30917

¹⁹ Zie onder andere archiefmateriaal van WeAreHere. In SAVRZ052 Doos 001B Map 1, map 2, map 3

kraakbeweging in Nederland.²⁰ In dit archief is een sectie die toegespitst is op diverse acties, waaronder (solidariteits-)acties voor ‘vluchtelingen en illegalen’. Dit segment bevat hoofdzakelijk pamfletten, posters, affiches, brochures en brieven. Problematisch bij de analyse van het primair bronmateriaal is dat deze bladen, pamfletten, posters en affiches nagenoeg anoniem werden vervaardigd, wat het bemoeilijkt om onomstreden te kunnen stellen dat dit materiaal representatief is voor de gehele beweging. De anonimiteit van de bronnen sluit echter naadloos aan op de werkwijze en code van de kraakbeweging; het was specifiek de bedoeling dat men niet wist wie er achter de organisatie van de acties zaten.²¹ Er is geen systematisch onderzoek gedaan naar krantenartikelen, hoewel er wel een aantal gedigitaliseerde kranten zijn doorzocht.²² Als secundair bronmateriaal is wetenschappelijke literatuur geraadpleegd met betrekking tot illegaal in Nederland verblijvende migranten, de kraakbeweging in Nederland, de Koppelingswet en theorieën over sociale bewegingen. Deze scriptie onderzoekt de acties van de kraakbeweging door gebruik te maken van theorieën over sociale bewegingen, waarbij wordt gefocust op de acties en strategieën van sociale bewegingen. De verschillende actievormen, ‘issuecampagnes’ en het ‘repertoire van collectieve actie’, een concept geïntroduceerd door Tilly²³, zijn de belangrijkste concepten voor dit onderzoek. Deze theoretische concepten zullen uitgebreid aan bod komen in hoofdstuk twee en worden toegepast in de analyses van hoofdstuk drie en vijf.

²⁰ <https://socialhistory.org/nl/collecties/staatsarchief-archief-van-de-kraakbeweging> Over het staatsarchief: “Het ‘Staatsarchief’ op het IISG is een enorme materiaalverzameling over de kraak-en actiebeweging in Amsterdam en daarbuiten. Het bevat een rijkdom aan informatie over hoe de kraakbeweging zich ontwikkelde van een ‘normale’ beweging vóór jongerenhuisvesting in een tegenbeweging, waarbij het kraakpand fungeerde als een ruimte waarbinnen geëxperimenteerd kon worden met woon-, werk- en leefvormen.”

²¹ Mamadouh, *De stad in eigen hand*, 159

²² Een systematisch krantenartikelen onderzoek maakt slechts een deel van de acties en strategieën van de kraakbeweging zichtbaar, gezien alleen de acties die in de krant zijn geregistreerd de aandacht krijgen. Hierdoor ligt de focus op onder andere grootschalige protesten, gewelddadige acties, blokkades en boycots. Deze methode negeert de culturele en discursieve tactieken die sociale bewegingen gebruiken, zoals onder andere protesten die binnen instituten of buiten het zicht van de journalistiek plaatsvinden en dagelijkse vormen van weerstand zoals het in huis nemen van illegale migranten. Een puur krantenonderzoek geeft hierdoor een vertekend beeld.

²³ Tilly, Charles. ‘Getting it together in Burgundy, 1675–1975.’ *Theory and society* 4 (1977) 4, 479-504.

Van petitie tot bomaanslag, zolang het maar onconventioneel is

Het concept ‘sociale beweging’ is een sleutelbegrip in dit onderzoek en behoeft hierdoor een nauwkeurige definiëring. Dit hoofdstuk geeft vorm aan het concept ‘sociale beweging’ en onderzoekt dit middels de volgende vraag: wat kenmerkt een sociale beweging en hoe verhoudt zich dat tot de acties en strategieën die sociale bewegingen toepassen?

Sociale bewegingen zijn een divers fenomeen dat zich moeilijk laat vangen in een definitie. Toch kan een sociale beweging wel tot op zekere hoogte worden gedefinieerd. Er heerst een consensus onder wetenschappers dat sociale bewegingen primair worden opgevat als een politiek fenomeen: sociale bewegingen willen politieke verandering teweegbrengen of juist voorkomen.²⁴ Deze veranderingen kunnen zeer breed en divers zijn, maar een fundamenteel element van een sociale beweging is dat zij het bewerkstelligen van concrete veranderingen als doelstelling moeten hebben.²⁵

Hierbij is het van belang een onderscheid te maken tussen sociale bewegingen en andere politieke actoren. Verschillende auteurs benadrukken dat een belangrijk verschil tussen reguliere politieke actoren en sociale bewegingen de organisatiestructuur is. Sociale bewegingen zijn complexe vormen van collectief handelen met een geringe institutionalisering en organisatiegraad, en spontane, niet hiërarchische acties.²⁶ Er is een mate van organisatie tussen de leden, maar zij bevat geen sterk gecentraliseerde en hiërarchische structuur. Anders gezegd, sociale bewegingen hebben – in tegenstelling tot reguliere politieke groeperingen zoals politieke partijen – een horizontale organisatiestructuur.²⁷

Een ander belangrijk element van sociale bewegingen is bewustheid. Sociale bewegingen geven bewust vorm aan alternatieve opvattingen of kwalificeren bepaalde problematiek als onrechtvaardig. Hierdoor zijn de bewegingen in staat om mensen te mobiliseren voor acties, de normen en waarden van deze acties te legitimeren en zichzelf te

²⁴ Zie onder andere Mamadouh, *De stad in eigen hand*, en Koopmans, Ruud en Jan Willem Duyvendak. ‘Sociale bewegingen en het primaat van de politiek’ in: Duyvendak, Jan Willem. *Tussen verbeelding en macht: 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland*. (Amsterdam 1992) 11-38 en Assies, Willem. ‘Of Structured Moves and Moving Structures: An Overview of Theoretical Perspectives on Social Movements’ in: Salman, T., i Puig, S. M., en van der Haar, G., eds. *Dignity for the voiceless: Willem Assies's anthropological work in context*. Vol. 103. (New York 2014) 11-42.

²⁵ Mamadouh, *De stad in eigen hand*, 20

²⁶ Koopmans en Duyvendak, ‘Sociale bewegingen en het primaat van de politiek’, 12 en Mamadouh, *De stad in eigen hand*, 20

²⁷ Assies, ‘Of Structured Moves and Moving Structures’, 14

positioneren in de politieke en maatschappelijke arena. Hierbij benadrukken verschillende auteurs dat sociale bewegingen worden opgevat als rationele actoren die inherent (hoewel in verschillende mate) politiek georiënteerd zijn.²⁸ Op basis van deze twee elementen – organisatiestructuur en bewustheid – onderscheiden sociale bewegingen zich van andere vormen van collectieve mobilisatie zoals politieke partijen en (spontane) massaopstanden.²⁹

De logische conclusie lijkt dan dat een sociale beweging kan worden gedefinieerd als een politieke beweging die buiten de gangbare politiek staat en die zich per definitie tegen het bestaande politieke systeem keert. Dit is echter een te rechtlijnige definitie, benadrukken zowel Koopmans en Duyvendak, als Assies: “turns out, it’s more complicated than just an opposition between social movements and the institutional system”.³⁰ De doelen van de sociale beweging hoeven immers niet per se gericht te zijn op verzet tegen de autoriteiten (bijvoorbeeld de vrouwenbeweging, welke zich inzet voor politieke verandering maatschappij breed), en de actoren kunnen ook gevestigde organisaties zijn (bijvoorbeeld wanneer de PvdA deelneemt aan het Komitee Kruisraketten Nee en oproept tot demonstraties, dan neemt de partij tijdelijk en gedeeltelijk een bewegingskarakter aan).³¹

Koopmans en Duyvendak kiezen er dan ook voor om sociale bewegingen af te bakenen van andere politieke actoren door hen te onderscheiden op basis van de *gehanteerde actievormen*: “wanneer deze hoofdzakelijk onconventioneel zijn ... is sprake van een beweging, tenminste zolang het om politieke doelen gaat”.³² Met andere woorden: een sociale beweging wordt niet gedefinieerd aan de hand van de objecten en subjecten van actie, hoewel het politieke doelen moet ambiëren, maar aan de hand van de actiemiddelen. Acties zijn onconventioneel wanneer zij een buitenparlementair karakter hebben en worden uitgevoerd met gebruikmaking van niet-geïstitutionaliseerde middelen.³³ Taylor en Van Dyke stellen overeenkomstig dat de strategie van sociale bewegingen om politieke verandering teweeg te brengen, het fundamentele element is dat sociale bewegingen onderscheid van andere politieke actoren.³⁴ Hierbij maken sociale bewegingen gebruik van publiek protest en allerlei vormen van onconventionele politieke expressie. Deze acties zijn vaak buitenparlementair en niet geïstitutionaliseerd. Sociale bewegingen maken hierdoor gebruik van indirecte wegen om de overheid te beïnvloeden: hoofdzakelijk worden publieke acties ingezet om door middel van de publieke opinie druk uit te oefenen op het parlement.³⁵ Ook dit behoeft nuance, sociale bewegingen kunnen namelijk (ook) gebruik maken van conventionele en direct-democratische strategieën.

Strategieën en actievormen

De acties en strategieën van sociale bewegingen kunnen ontelbaar diverse vormen aannemen. Van stenen gooien en bomaanslagen tot het geven van een feest; de mogelijkheden zijn

²⁸ Koopmans en Duyvendak, ‘Sociale bewegingen en het primaat van de politiek’, 13 en Mamadouh, *De stad in eigen hand*, 21 en Uitermark, ‘Framing Urban Injustices’, 230

²⁹ Mamadouh, *De stad in eigen hand*, 20

³⁰ Assies, ‘Of Structured Moves and Moving Structures’, 15

³¹ Koopmans en Duyvendak, ‘Sociale bewegingen en het primaat van de politiek’, 13

³² Ibidem

³³ Hierbij moet de actievoering bewust en systematisch zijn, ter voorkoming dat iedere groep die eenmalig onconventioneel actievoert verwordt tot sociale beweging.

³⁴ Taylor, Verta en Nella van Dyke, “‘Get up, Stand up’”: Tactical Repertoires of Social Movements’, in: David Snow, Sarah A. Soule, en Hanspeter Kriesi (red.), *The Blackwell companion to social movements*. (Hoboken 2008) 262-293, 264

³⁵ Mamadouh, *De stad in eigen hand*, 20 en Taylor en van Dyke, “‘Get up, Stand up’”, 264

onuitputtelijk. Hoewel de mogelijkheden voor onconventionele acties en strategieën geen grenzen hebben, blijkt uit de studies van sociale bewegingen dat de keuze voor bepaalde tactieken juist voorspelbaar en gelimiteerd is: ze worden ingegeven door het repertoire van de protester. Tilly introduceerde het concept ‘repertoire van collectieve actie’, waarmee hij stelt dat:

“any given population tends to have a fairly limited and well-established set of means for action on shared interests. The repertoire of collective action, like its theatrical counterpart, implies a group of actors who choose among a restricted number of performances with which they are familiar”.³⁶

Naast de tactieken die de beweging in het verleden heeft ingezet, kunnen sociale bewegingen ook strategieën van andere sociale bewegingen overnemen. Enerzijds is een sociale beweging dus gebonden aan het eigen historisch gefundeerde repertoire van collectieve actie, anderzijds zijn toevoegingen aan het repertoire wel mogelijk, wat tot gevolg heeft dat de ‘toolkit’ van sociale bewegingen traag ontwikkelt.³⁷

Een tweede concept dat wordt onderzocht in relatie tot de acties en strategieën van de kraakbeweging voor witte illegalen, is het concept ‘issuecampagne’. Koopmans en Duyvenvoorden stellen dat acties waarbij in de loop van de tijd steeds weer anderen mobiliseren en die een langer tijdspad betreffen waarbinnen verschillende strategieën zijn toegepast, kunnen worden gedefinieerd als ‘issuecampagnes’.³⁸ Hiermee belichten zij dat naast de geleidelijke ontwikkeling van het repertoire van collectieve actie, er gedurende een langdurende issuecampagne meerdere strategieën kunnen worden toegepast.

Uit het werk van Koopmans en Duyvenvoorden, Mamadouh en Taylor en van Dyke komen verschillende strategieën en acties naar voren. Op basis van de acties en strategieën die worden genoemd in deze literatuur is een lijst opgesteld, welke te vinden is in bijlage 1. Dit is een overzicht met strategieën en acties welke zijn geïmplementeerd door verschillende sociale bewegingen. Deze lijst kan daarom worden gezien als een algemeen repertoire van collectieve actie van alle sociale bewegingen die bekend zijn, waarop specifieke sociale bewegingen hun repertoire kunnen baseren. Een sociale beweging heeft hierdoor een eigen repertoire van collectieve actie dat slechts een deel van de acties en strategieën uit de lijst bevat. Deze opsomming kan niet als volledig of ‘af’ worden beschouwd, maar biedt een richtlijn voor het repertoire van collectieve actie waarop de kraakbeweging zijn strategieën baseerde. Deze lijst is hoofdzakelijk gebaseerd op de categorieën van strategieën die Koopmans en Duyvenvoorden definiëren, aangevuld met extra categorieën en acties die naar voren kwamen uit het werk van Mamadouh en Taylor en van Dyke.

De acties zijn onderverdeeld in zeven subcategorieën: conventionele, direct-democratische, demonstratieve, culturele, autonome, confrontatieve en gewelddadige strategieën. Elke categorie bevat acties die overeenkomen met het type strategie. Zo zijn demonstraties, handtekeningenacties en inzamelingsacties voorbeelden van demonstratieve strategieën; zijn het opzetten van een politieke partij en het organiseren van een referendum

³⁶ Traugott, Mark. ‘Barricades as repertoire: continuities and discontinuities in the history of French contention’ in: *Repertoires and cycles of collective action*. (Durham 1995), 43

³⁷ Zie Tilly, ‘Getting it together in Burgundy’ en Traugott ‘Barricades as repertoire’ en Taylor en van Dyke, “‘Get up, Stand up’”, 266

³⁸ Koopmans en Duyvendak, ‘Sociale bewegingen en het primaat van de politiek’, 16

voorbeelden van direct-democratische strategieën; lobbyen en het indienen van een klacht tegen de politie voorbeelden van conventionele strategieën; boycots, blokkades en hongerstakingen voorbeelden van confrontatieve strategieën; het produceren van kunst, straattheater en poëzie voorbeelden van culturele strategieën; het opzetten van eigen cafés en winkels voorbeelden van autonome strategieën; en vernieling, brandstichting en bedreiging voorbeelden van gewelddadige strategieën.³⁹

Welke strategieën of acties een sociale beweging kiest – uit het eigen repertoire, of uit het repertoire van een andere sociale beweging doordat zij in staat zijn acties van elkaar over te nemen – wordt beïnvloed door verschillende factoren, waaronder de politieke situatie⁴⁰, de mate van effectiviteit, de eigen sociale positie in de samenleving en om ideologische redenen. Groeperingen met een lage sociale status zullen eerder gewelddadige tactieken gebruiken omdat zij weinig te verliezen hebben en niet beschikken over institutionele macht. Dit geldt ook voor studenten. Daarnaast kiezen activisten vaak voor acties die resoneren met de ideologische visie van de groep en congruent is met de collectieve identiteit. Radicale feministen, bijvoorbeeld, kiezen bewust voor expressief emotionele acties om verschillen tussen man en vrouw te benadrukken.⁴¹ Op basis hiervan kan worden verwacht dat de kraakbeweging gebruik maakte van gewelddadige en confrontatieve strategieën, gezien de kraakbeweging voor een groot gedeelte bestond uit studenten zonder institutionele macht. Daarnaast passen de confrontatieve en gewelddadige strategieën bij de collectieve identiteit van de kraakbeweging: een identiteit die berustte op een afkeer van de reguliere politiek en de politie als controlerende macht van het politieke systeem. Hierbij is het weliswaar de vraag of deze identiteit al bestond en dat de strategieën overeenkwamen met de collectieve identiteit, of dat deze collectieve identiteit juist werd vormgegeven door de gehanteerde strategieën van de kraakbeweging.

Conclusie

Terugkomend op de deelvraag, kan worden gesteld dat sociale bewegingen primair een politiek fenomeen zijn: sociale bewegingen willen concrete veranderingen bewerkstelligen en zijn hierbij politiek georiënteerd. Op basis van twee kenmerken – een horizontale organisatiestructuur en het vermogen bewust vorm te geven aan alternatieve opvattingen – onderscheiden sociale bewegingen zich van andere vormen van collectieve mobilisatie zoals politieke partijen en (spontane) massaopstanden. Uit het literatuuronderzoek blijkt dat de acties en strategieën van sociale bewegingen zich niet verhouden tot de kenmerken van een sociale beweging, maar dat zij inherent zijn aan sociale bewegingen: de type acties en strategieën zijn het fundamentele verschil tussen sociale bewegingen en andere politieke actoren. Deze acties zijn vaak onconventionele vormen van politieke expressie en buitenparlementair van karakter: door middel van publiek protest wordt druk uitgeoefend op het parlement.

Hierbij wordt de keuze voor een bepaalde tactiek ingegeven door het repertoire van collectieve actie van de sociale beweging, een repertoire dat de eerder gebruikte strategieën en acties van de eigen sociale beweging bevat. Dit repertoire kan worden vergroot door bijvoorbeeld strategieën over te nemen van andere bewegingen, hoewel deze ontwikkeling traag is. De keuze voor specifieke acties en strategieën wordt bepaald door de politieke context,

³⁹ Zie onder andere Mamadouh, *De stad in eigen hand*, en Koopmans en Duyvendak, ‘Sociale bewegingen en het primaat van de politiek’, en Taylor en van Dyke, “‘Get up, Stand up’” en Duyvendak, *Tussen verbeelding en macht: 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland*. (Amsterdam 1992).

⁴⁰ Mamadouh, *De stad in eigen hand*, 30

⁴¹ Taylor en van Dyke, “‘Get up, Stand up’”, 276-277

effectiviteit, de eigen sociale positie en de ideologie van de beweging. Welbeschouwd heeft dit tot gevolg dat de mogelijkheden vrij gelimiteerd en voorspelbaar zijn. Concluderend kan worden gesteld dat onconventionele en buitenparlementaire actievormen het fundament zijn van sociale bewegingen, waarbij de keuze voor een actievorm berust op het repertoire van collectieve actie en de context.

De mollies en demo's van de krakers en krakersters

Om te beginnen met een open deur: de kraakbeweging kwam op omdat er woningnood was. Vanaf de jaren zestig werd er in Nederland, hoofdzakelijk in Amsterdam, al gekraakt. Wat oorspronkelijk begon als het individueel en clandestien bezetten van leegstaande panden, groeide in de periode 1975-1980 uit tot georganiseerde en collectieve actie. Terwijl een deel van de krakers simpelweg kraakte om zelf in de panden te wonen, kraakten de meeste krakers uit politieke onvrede met de overheidsplannen omtrent woningnood en de modernisering van de stad.⁴² Voor hen was kraken een vorm van politiek protest. Er ontstonden collectieve kraakacties van onder andere Woningbureau de Kraker⁴³ en onder de kop 'Redt een pandje' in het Amsterdamse studentenblad *Propria Cures* werd voor het eerst aangekaart dat bewoners uit huizen werden geplaatst terwijl de sloop nog jaren op zich zou laten wachten.⁴⁴ Hoewel krakers op veel sympathie en begrip van medeburgers konden rekenen, was de realiteit dat de krakers vaak snel uit de kraakpanden werden ontruimd. De krakers besloten zich niet zomaar meer uit te laten zetten, waardoor verzet tegen ontruiming een steeds belangrijker focuspunt van de beweging werd. Het politiegeweld tijdens de ontruiming van een pand aan de Nicolaas Beetsstraat in 1978 was een keerpunt voor de groep: ze besloten dat er twee opties waren, terugvechten of vrijwillig ontruimen. Vanaf dit moment kan de geschiedenis van de kraakbeweging als een opeenvolging van (gewelddadige) ontruiming worden omschreven.⁴⁵ Eind jaren zeventig en in de jaren tachtig verwierf de kraakbeweging steeds meer bekendheid, mede door de radicaliteit van haar acties en de duizenden mensen die voor deze acties mobiliseerbaar bleken.⁴⁶

De kraakbeweging had een gefragmenteerd en los karakter, gezien de beweging niet gevormd was rondom een specifieke leider of kern. Hierdoor bestond de kraakbeweging uit een combinatie van verschillende groepen, organisaties, en individuen, met allemaal eigen beweegredenen en ideologische standpunten. Deze verschillende actoren binnen de beweging zetten tal van verschillende actiecomités op, waarbij zij de eigen acties en strategieën

⁴² Uitermark, Justus. 'Framing Urban Injustices: The Case of the Amsterdam Squatter Movement', *Space and Polity* 8 (2004) 2, 227-244, 231

⁴³ Mamadouh, *De stad in eigen hand*, 142

⁴⁴ Duivenvoorden, Eric. *Een voet tussen de deur*, 15

⁴⁵ Mamadouh, *De stad in eigen hand*, 144

⁴⁶ Ziere, 'Laat het duidelijk zijn: neem helm, stok en molotovs mee!' 141

bepaalden.⁴⁷ De meeste acties werden nagenoeg anoniem opgezet en uitgevoerd: het was onderdeel van de ‘code’ van de beweging dat niet terug te leiden was wie er achter de organisatie van de acties zaten.⁴⁸

Dit hoofdstuk onderzoekt van welke type acties en strategieën de kraakbeweging als sociale beweging gebruik maakte, gebruikmakend van de strategieën in bijlage 1. Dit hoofdstuk beantwoordt de vraag: hoe ziet het repertoire van collectieve actie van de kraakbeweging er uit?

Het repertoire van de kraakbeweging

De kraakbeweging staat hoofdzakelijk bekend om haar gewelddadige acties en de acties die gericht waren op het kraken van of ter voorkoming van ontruiming van kraakpanden.⁴⁹ Het kraken van panden an sich is al een confrontatieve strategie voor sociale bewegingen. Daarnaast staat de beweging bekend om het opzetten van verschillende blokkades, zoals blokkadeacties tegen kernwapens en kernenergie, wat eveneens een confrontatieve strategie is. Tijdens de blokkades van de kerncentrale in Dodewaard, toonde de actiegroep ook sabotage als tactiek in te zetten. Met behulp van pijl en boog, nylon touw en koperdraad werden hoogspanningsleidingen met elkaar verbonden en kortgesloten. Duivenvoorden stelt dat deze vorm van sabotage kwam overwaaien uit West-Duitsland, waar ze veelvuldig werd toegepast.⁵⁰ Dit voorbeeld demonstreert dat sociale bewegingen strategieën van andere sociale bewegingen overnemen, om op deze wijze het eigen repertoire van collectieve actie uit te breiden.

Daarnaast maakte de kraakbeweging ook gebruik van gewelddadige strategieën. Vrijwel alle gewelddadige strategieën uit bijlage 1 worden ‘afgevinkt’ door de kraakbeweging. Zo riep de beweging haar leden op om te stelen (maar wel bewust, dus van ‘grootwinkelbedrijven’⁵¹) en werden er pamfletten verspreid die verkondigen wat je wel en niet mee moest nemen naar een gewelddadige confrontatie met de politie.⁵² Er werden meerdere keren goederen vernield en ook aanslagen en brandstichtingen waren de krakers niet vreemd. Zo werden onder andere Makro filialen in brand gestoken door de actiegroep Revolutionaire Anti Racistische Actie (RARA)⁵³, ging het pand van de grootste distributeur van pornovideo’s in rook op in het kader van vrouwenonderdrukking⁵⁴ en werden na de dood van kraker Hans Kok in één nacht minstens veertig branden gesticht: “Iedereen liep met molliës [molotovcocktails] op zak, iedereen had jerrycans benzine staan en ging met vuur te werk. Het kon nu, dit was het nieuwe actiemiddel.”⁵⁵ Hoewel ongebruikelijk in de beweging, zijn er zelfs – alhoewel vrij primitief – bomaanslagen gepleegd door de leden van het Militant Autonomen Front.⁵⁶

Naast deze confrontatieve en gewelddadige strategieën die de beweging haar naamsbekendheid bezorgde, maakte de beweging ook veelvuldig gebruik van demonstratieve strategieën. Zo heeft de beweging vele protestmarsen, demonstraties en handtekeningenacties

⁴⁷ Steyaert, Studie van de kraakbeweging, 80 en Duivenvoorden, Eric. *Een voet tussen de deur*. De kraakbeweging kende enorm veel verschillende actiecomités, waaronder onder andere: het Militant Autonomen Front, de actiegroep RARA, Actiegroep Nieuwmarkt, Willie Wortel en de lampjes, en de Anti Fascistische Aktiegroep

⁴⁸ Mamadouh, *De stad in eigen hand*, 159

⁴⁹ Mamadouh, *De stad in eigen hand*, 146 en Steyaert, Studie van de kraakbeweging, 66

⁵⁰ Duivenvoorden, Eric. *Een voet tussen de deur*, 213

⁵¹ Ibidem, 239

⁵² Ibidem, 165

⁵³ Ziere, ‘Laat het duidelijk zijn: neem helm, stok en molotovs mee!’, 154

⁵⁴ Ibidem, 155

⁵⁵ Bilwet 1990, 167

⁵⁶ *Trouw*, 06-07-1982

opgezet, waarvoor vele mensen werden gemobiliseerd, ook buiten de beweging. De meest bekende protesten zijn de Kroningsrellen, die plaatsvonden in Amsterdam op 30 april 1980 tijdens de kroning van koningin Beatrix. De kraakbeweging riep middels verschillende affiches (“Dit schreeuwt om actie, laat deze belachelijke miljoenendans niet ongestoord doorgaan. 30 april aktiedag! Kom naar Amsterdam maar denk eraan, helm hoofdzaak!”) en de leus “geen woning, geen kroning” burgers op om te protesteren tegen leegstand in woningen.⁵⁷ Naast de demonstraties tegen woningnood, organiseerde de beweging onder andere ook acties tegen kernenergie (1980 en 1985) en kernwapens (1985), anti-militaristische acties (1982) en radicale anti-apartheidsacties (1982-1989).⁵⁸ Tevens organiseerde de kraakbeweging feesten met een politieke symbolische waarde, zoals het afscheidsfeest voor politicus Rita Verdonk die op dat moment nog in functie was, waarvan de uitnodiging leuzen betrof zoals: “Help Rita het land uit!”, “Bye bye Rita” en “Weg voor weinig”.⁵⁹

Betreffende de conventionele strategieën maakte de kraakbeweging gebruik van verschillende politieke en juridische strategieën, zoals onder andere het indienen van klachten tegen de politie, het aanspannen van procedures en het schrijven van brieven aan politici.⁶⁰ De kraakbeweging zette meermaals ‘stemadvies-campagnes’ op, waarbij de groep ook antiverkiezingsaffiches produceerde omdat zij het vertrouwen in de reguliere politiek verloren hadden.⁶¹ Van direct-democratische strategieën bleef de kraakbeweging vrijwel weg; de beweging heeft niet getracht via officiële campagnes deel te nemen aan de reguliere politiek.⁶²

Vooraf in informatieverstrekking aan het publiek – een conventionele strategie – bleek de kraakbeweging zeer inventief en onconventioneel. Middels ludieke posters, stickers, advertenties, spandoeken en zelfgedrukte krantjes wist de beweging hun boodschap effectief te verspreiden.⁶³ Een van de affiches voor de kroningsrellen – een oproep om deel te nemen aan de actie – verscheen zelfs op het NOS-journaal.⁶⁴ De vormgeving van de posters, affiches, et cetera, was vaak kleurrijk, grafisch opvallend, beeldend en vaak met een flinke dosis positiviteit.⁶⁵ De pakkende leuzen werden vaak geschreven in een eigen een krakers-taal.⁶⁶ Dit getuigt van een grote bewustheid van het effect van culturele strategieën. Een andere vorm van informatieverstrekking geschiedde via de kabel of ether. Door de kraakbeweging werden piratenradiostations opgezet en uiteindelijk werd zelfs op televisie uitgezonden. Rond 1980 verschenen er na de reguliere programma’s allerlei illegaal vertoonde programma’s op de televisie; het bleek enorm gemakkelijk de kabel te ‘kraken’. De kunstenaars onder de krakers besloten uit te gaan zenden, maar dan geen goedkope porno of advertenties voor goederen zoals meestal illegaal op de televisie verscheen, maar videokunst, muziek en actienieuws.⁶⁷

⁵⁷ Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur*, 167

⁵⁸ Ziere, ‘Laat het duidelijk zijn: neem helm, stok en molotovs mee!’, 155

⁵⁹ SAVRZ052 Doos 001A Map 4.6

⁶⁰ Zie voor een dossier vol aanklachten tegen de politie SAVRZ052 Doos 003 Map 4.4 en 4.3

⁶¹ Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur*, 217

⁶² Mamadouh, *De stad in eigen hand*, 144

⁶³ Steyaert, *Studie van de kraakbeweging*, 67

⁶⁴ Ziere, ‘Laat het duidelijk zijn: neem helm, stok en molotovs mee!’, 149

⁶⁵ Zie posters, affiches, spandoeken, stickers en meer in het Staatsarchief in het IISG, Amsterdam

⁶⁶ Ziere, ‘Laat het duidelijk zijn: neem helm, stok en molotovs mee!’, 143. Woorden werden vaak op fonetische wijze geschreven, zoals ‘dizkuzzie’ en ‘situaatie’, en er werd gebruik gemaakt van ‘antiseksistische’ woorden, zoals ‘krakerster’ en ‘axievoerderster’. Daarnaast werden sommige woorden afgekort (ook wel afko’s genoemd), zoals ‘molly’ (molotovcocktail) en ‘mani’ (manifestatie).

⁶⁷ Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur*, 202-203

Naast deze mediagerichte informatieverstrekking opende de kraakbeweging verschillende cafés, kappers, eethuizen, theaters, kunstateliers, fietsenmakerijen, garages en gezondheidscentra. Daarnaast waren er kraakspreekuren, informatieve avonden en diners. Verschillende leden gingen in woongroepen wonen met mede-krakers. Op deze manier wist de groep een autonoom circuit op te bouwen: als je wilde hoefde je als kraker helemaal niet meer in contact te komen met de ‘buitenwereld’.⁶⁸ Dit is dan ook congruent met de categorie autonome strategieën.

Conclusie

De kraakbeweging staat hoofdzakelijk bekend om haar gewelddadige acties. De beweging blijkt echter een veel groter repertoire van collectieve actie te bezitten dan louter een gewelddadige. De beweging maakte gebruik van een veelzijdig palet aan strategieën en acties, variërend conventioneel tot zeer onconventioneel (de voorbeelden uit dit onderzoek zijn slechts een kleine greep uit de eindeloze reeks acties). De kraakbeweging blijkt inventief, vernieuwend, onconventioneel en zeer divers. Het voorbeeld van de sabotageacties toont, in overeenstemming met het werk van Taylor en van Dyke, dat de beweging in staat is strategieën over te nemen van andere sociale bewegingen, om zo de eigen ‘toolkit’ uit te breiden. Voor welke acties en strategieën de kraakbeweging kiest lijkt dus niet zo voor de hand liggend en gelimiteerd als het concept ‘repertoire van collectieve actie’ van Tilly doet verwachten.

Dit grote en diverse repertoire van collectieve actie is terug te leiden naar twee oorzaken. Ten eerste voerde de kraakbeweging actie voor diverse maatschappelijke problemen, waardoor ook de acties veelzijdig konden zijn omdat zij focusten op verschillende politieke doelen. Tevens was de kraakbeweging een gefragmenteerde beweging zonder duidelijke kern of leider. Dit gefragmenteerde karakter is terug te zien in de vele actiegroepen en actiecomités die werden opgezet en elk de eigen acties en strategieën bepaalden. Het gefragmenteerde karakter enerzijds, en de grote diversiteit aan maatschappelijke problemen die worden aangevochten anderzijds, verklaren de grote diversiteit in acties en strategieën, en daarmee het grote repertoire van collectieve actie.

⁶⁸ Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur*, 238 en Ziere, ‘Laat het duidelijk zijn: neem helm, stok en molotovs mee!’, 147

De wet die het leven als illegaal onmogelijk moest maken

De kraakbeweging zette zich in voor tal van maatschappelijke problemen die zij kwalificeerden als onrechtvaardig. In de jaren negentig zette de kraakbeweging zich tevens in voor de witte illegalen. Dit deden zij omdat op 1 juli 1998 een nieuwe wet in werking trad: de Koppelingswet. Deze Koppelingswet werd op 26 maart 1998 in het Staatsblad gepubliceerd en luidde als volgt: “Wijziging van de Vreemdelingenwet en enige andere wetten teneinde de aanspraak van vreemdelingen jegens bestuursorganen op verstrekkingen, voorzieningen, uitkeringen, ontheffingen en vergunningen te koppelen aan het rechtmatig verblijf van de vreemdeling in Nederland”.⁶⁹ Deze nieuwe wet was omstreden; in de jaren na het indienen van het eerste wetsvoorstel op 26 juni 1995 werden zowel in het politieke als in het publieke domein heftige discussies gevoerd over de inhoud en de gevolgen van de wet. Doordat de wet zo omstreden was, werd de wet pas in 1998 daadwerkelijk ingevoerd, nadat het wetsvoorstel op verschillende punten was aangepast. De kraakbeweging achtte deze wet onmenselijk en kwam uit solidariteit met de witte illegalen in actie. Dit hoofdstuk diept de Koppelingswet uit, inclusief de aanloop naar het wetsvoorstel, door middel van een beleidsanalyse van kamerstukken en het staatsblad. Dit hoofdstuk onderzoekt de volgende vraag: wat houdt de Koppelingswet in en waarom is deze wet ingevoerd in 1998?

De aanleiding

Zoals in de inleiding aangegeven was het lange tijd mogelijk om, als illegaal verblijvende vreemdeling, middels een inschrijving in het bevolkingsregister een sofinummer aan te vragen. Dit had tot gevolg dat de illegale migrant wit kon werken en naar deze groep werd dan ook verwezen middels de term ‘witte illegalen’. Doordat zij wit werkten betaalden zij belastingen en premies, en konden aanspraak maken op collectieve sociale voorzieningen zoals ziektekostenverzekeringen, huisvestingsvergunningen, huurtoeslag, kinderbijslag, werkloosheidsuitkeringen, studiefinanciering en toegang tot onderwijsinstellingen. Door een stijgende werkloosheid vanaf de jaren zeventig werden illegalen in toenemende mate als problematisch gezien en kwam witte illegaliteit steeds meer in opspraak. Het moest niet langer mogelijk zijn voor illegalen om te profiteren van collectieve voorzieningen.⁷⁰ In 1986 werd dan

⁶⁹ Staatsblad 1998 nummer 203

⁷⁰ Van Eijl, *Tussenland: illegaal in Nederland*, 178

ook door de Tweede Kamer een motie aangenomen van de leden Krajenbrink (CDA) en Wiebenga (VVD) die stelde dat:

“a. slechts diegenen recht hebben op het gebruik van bepaalde overheidsvoorzieningen, die aan de voorwaarden daartoe voldoen; b. de controle op de wettigheid van het verblijf zal geschieden in het kader van de bevolkingsregistratie”.⁷¹

Deze motie heeft ertoe geleid dat sofinummers slechts nog konden worden verstrekt aan individuen met een geldige verblijfstitel.

Het onmogelijk maken van het verkrijgen van een sofinummer bleek echter niet toereikend. Om deze reden werd in 1991 de commissie Zeevalking gevraagd de positie van illegalen in Nederland te onderzoeken en tijdens dat onderzoek kwam naar voren dat er vreemdelingen in Nederland verbleven die geen geldige verblijfsvergunning in hun bezit hadden, maar wel volledig aan de samenleving deelnamen. Op basis van het onderzoek adviseerde de commissie Zeevalking het kabinet in 1991 om een geïntegreerd en consistent overheidsbeleid te voeren ter bestrijding van illegaal verblijf – en het gebruik van collectieve voorzieningen door illegale vreemdelingen – door middel van een gegevensuitwisseling tussen het Vreemdelingen Administratie Systeem (VAS) en de Gemeentelijke Basis Administratie (GBA).⁷² Uitgangspunt voor de koppeling van het VAS en de GBA was dat de uitvoerende instanties niet langer voorzieningen zouden verstrekken aan illegalen, doordat vanaf dat moment in de GBA was aangegeven of de betrokken persoon legaal of illegaal in Nederland verbleef. De commissie gaf hiermee het advies om illegaliteit niet op te sporen, maar om wederrechtelijk verblijf dusdanig te bemoeilijken (door uitsluiting van sociale voorzieningen) dat de illegalen zelf het land zouden verlaten. Om de motie van Krajenbrink en Wiebenga daadwerkelijk uit te kunnen voeren was controle op (il)legaliteit niet langer vereist: de illegale vreemdeling zou zelf vertrekken. Het ontstaan van de Koppelingswet vloeit dan ook voort uit de aanbevelingen van de commissie Zeevalking en de motie Krajenbrink en Wiebenga.

De wet

De Koppelingswet focust hoofdzakelijk op langdurig illegalen: de kern van het beleid was dat vreemdelingen zo veel mogelijk moesten worden ontmoedigd om illegaal in Nederland te verblijven. De Koppelingswet koppelde de toegang tot collectieve voorzieningen aan het verblijfsrecht van vreemdelingen, en richtte zich hierbij hoofdzakelijk op vreemdelingen gedurende de behandeling of na afwijzing van hun aanvraag om toelating.⁷³ De wet creëerde hiermee een relatie tussen het verblijfsrecht en de aanspraak op diverse voorzieningen. In Nederland gold het principe (en geldt vandaag de dag nog steeds): wie als vreemdeling niet werd toegelaten diende Nederland direct te verlaten.⁷⁴ Met dit principe was niet te verenigen dat de vertrekplichtige vreemdeling desalniettemin uitkeringen, ontheffingen, verzekeringen en

⁷¹ 1992/1993 22981 nr. 1, 3

⁷² Ibidem

⁷³ Kst-23233 nr. 3 Memorie van Toelichting. De wet wordt als volgt toegelicht: “Het koppelingsbeginsel, zoals het ten grondslag ligt aan het voorliggende wetsvoorstel, komt er op neer dat niet-toegelaten vreemdelingen die hier niettemin bestendig verblijven – in de wandeling worden deze vreemdelingen wel als «illegalen» aangeduid – en vreemdelingen «in procedure» in het algemeen verstoken moeten blijven van verstrekkingen, voorzieningen en uitkeringen ten laste van de collectieve middelen.”

⁷⁴ Kst-24233 nr. 4 Verslag. Zoals verwoord in artikel 15e van de Vreemdelingenwet: a) wie als vreemdeling hier wil verblijven moet toelating aanvragen; b) wie niet is toegelaten dient Nederland onverwijld te verlaten

sociale voorzieningen zou kunnen verkrijgen.⁷⁵ De Koppelingswet trachtte hier verandering in te brengen: voor vreemdelingen die niet beschikten over een geldige verblijfsstatus was het niet langer mogelijk om een beroep te doen op voorzieningen, uitkeringen, ontheffingen en vergunningen van overheidswege.⁷⁶

De doelstelling van de wet was tweeledig. Enerzijds moest de wet ervoor zorgen dat illegaal in Nederland verblijvende vreemdelingen niet in staat werden gesteld hun wederrechtelijk verblijf te continueren.⁷⁷ Door het invoeren van de Koppelingswet zou overleven in Nederland zonder geldige verblijfstitel zo moeilijk worden dat migranten het land zouden verlaten.⁷⁸ Anderzijds moest de Koppelingswet voorkomen dat illegale migranten een schijn van legaliteit zouden verwerven.⁷⁹ Met name de vreemdeling in procedure bleek in staat een zodanig sterke rechtspositie op te bouwen – of de schijn van een dergelijke positie – dat hij na afloop van de procedure zo goed als onuitzetbaar bleek, bijvoorbeeld doordat hij arbeidscontracten had gesloten, of verplichtingen met derden was aangegaan. Ook de mogelijkheid tot aanspraak kunnen maken op vergunningen en ontheffingen droeg bij aan de schijn dat deze illegalen en procederende onherroepelijk toegelaten waren. De vreemdeling had hiermee een mechanisme in de hand om zichzelf verblijfsrecht te verschaffen, ongeacht de uitkomst van de toelatingsprocedure. Deze schijn-legaliteit bemoeilijkte het uitzetten van vreemdelingen en met de Koppelingswet hoopte de regering deze schijnlegaliteit te verhinderen.⁸⁰

Met betrekking tot de groep witte illegalen die al in Nederland verbleef ten tijde van het in werking treden van de Koppelingswet, werd een regeling getroffen voor eventuele toelating. De aard en de totale duur van het verblijf in Nederland, kennis van de Nederlandse taal en bekendheid bij andere overheidsdiensten waren van belang voor het dan al niet in aanmerking komen voor toelating ex post. Om voor deze regeling in aanmerking te komen diende de betrokken vreemdeling minimaal te voldoen aan de volgende voorwaarden:

- a. op het moment van aanvraag om toelating moet de vreemdeling kunnen aantonen minimaal zes jaar ononderbroken in Nederland te hebben verbleven direct voorafgaand aan de aanvraag om toelating;
- b. gedurende deze periode moet de vreemdeling ononderbroken inkomen hebben verkregen uit arbeid waarvoor premies en belastingen zijn betaald danwel inkomen hebben genoten uit een inkomensvervangende uitkering waarvoor premies en belastingen zijn afgedragen.⁸¹

De vreemdeling moest zelf bewijzen dat hij behoorde tot deze categorie en voldeed aan de hierboven genoemde voorwaarden, en deze regeling kwam te vervallen na 31 december 1997. Deze uitzonderingsclausule was van fundamenteel belang voor de witte illegalen in Nederland: zij konden toch aanspraak maken op een verblijfsvergunning, mits zij voldeden aan het zesjarencriterium. Dit criterium was waar veel van de acties van de kraakbeweging, welke worden onderzocht in hoofdstuk vijf, kritiek op leverden.

⁷⁵ Kst-23233 nr. 3 Memorie van Toelichting, 2

⁷⁶ Fahrenfort et al, *Evaluatie van de Koppelingswet*, 21

⁷⁷ Minderhoud, P. E. 'Scheurtjes in de Koppelingswet.' *Ps Documenta. Documentatie Periodiek Sociale Verzekering, Sociale Voorzieningen en Arbeidsrecht* 2012 (2012), 392

⁷⁸ Van Eijl, *Tussenland: illegaal in Nederland*, 178

⁷⁹ Minderhoud, 'Scheurtjes in de Koppelingswet', 392

⁸⁰ Kst-23233 nr. 3 Memorie van Toelichting, 2

⁸¹ *Ibidem*, 3

De omstreden Koppelingswet

De Koppelingswet vormde het antwoord op het probleem dat illegalen gedurende de behandeling of na afwijzing van hun aanvraag om toelating aanspraak konden maken op collectieve voorzieningen, betaald uit de publieke kas. De wet werd gepresenteerd als een noodzakelijk sluitstuk betreffende het toezicht op illegale vreemdelingen die wederrechtelijk verbleven in Nederland. Het wetsvoorstel zoals dat op 26 juni 1995 werd aangeboden oogste veel kritiek: zowel in de media als in de Tweede Kamer (door verschillende fracties) werd de wet veelvuldig kritisch becommentarieerd en emotioneel bediscussieerd. Er werd gevreesd dat illegale vreemdelingen in humanitair ontoelaatbare situaties zouden belanden, dat het beleid racisme in de hand zou werken en dat uitsluiting van de (preventieve) gezondheidszorg een gevaar kon opleveren voor de volksgezondheid.⁸² De leden van de GroenLinks-fractie claimden overeenkomstig met de D66-fractie dat de “doelstelling van de wet, ontmoediging van illegaal verblijf, niet zal leiden tot een vertrek van illegalen, maar eerder tot een nog verdergaande marginalisering en criminalisering”.⁸³ Verschillende leden van de kamer, waaronder de PvdA-fractie en de CDA-fractie, betwijfelden of de bepalingen over onderwijs en gezondheidszorg in de Koppelingswet thuishoorden.⁸⁴ Naast de bepalingen over onderwijs en gezondheidszorg, meenden de leden van de CDA-fractie dat de wet noodzakelijk was en reageerden dan ook positief op de wet, evenals de leden van de VVD. De politieke en maatschappelijke kritiek op het wetsvoorstel leidde tot verschillende amendementen van de wet, waarbij aan drie van de kritiekpunten door regering tegemoet werd gekomen.⁸⁵

Conclusie

De Koppelingswet regelde de in- en uitsluiting van vreemdelingen van collectieve voorzieningen. De vreemdelingen die onrechtmatig in Nederland verbleven moesten verstoken worden van verstrekkingen, voorzieningen en uitkeringen ten laste van de collectieve middelen, met als doel dat deze illegalen Nederland zouden verlaten. Dit beleid speelde in op de, sinds de

⁸² Zie Kst-24233 nr. 4, *Volkskrant*, 14-04-1995, *NRC Handelsblad*, 14-12-1995, 28-12-1995 en 03-01-1996, *Trouw*, 14-12-1995 en *Het Parool*, 04-10-1995

⁸³ 1995/1996 24233 nr. 4, 5

⁸⁴ *Ibidem*, 9 en 22. De leden van de CDA-fractie stelden dat kinderen in de leerplichtige leeftijd de toegang tot het onderwijs niet kon worden onthouden: “de vorming in deze levensfase is zo essentieel dat de schade die men bij het onthouden van onderwijs toebrengt aan betrokkene, niet opweegt tegen het gegeven dat de desbetreffende kinderen hier illegaal verblijven”

⁸⁵ Zie 1995/1996 24233 nr. 7 Nota van Wijziging en Kst-24233 nr. 6 Nota naar aanleiding van verslag. Er werden drie grote amendementen aangenomen. De eerste was een nuance op de categorie illegale vreemdeling. Waar in het originele voorstel illegalen, (tijdelijk) niet-uitzetbaren en procederen onder een noemer werden geschaard, werd in de uiteindelijke wet door een wijziging van Artikel I 8c 1 een onderscheid gemaakt tussen deze groepen. Als gevolg hiervan werd aan de categorie van vreemdelingen die nog in procedure was en (tijdelijk) niet-uitzetbaren onderkomen verschaft door de overheid. De tweede wetswijziging had betrekking op het onderwijs. In de nieuwe bepaling (Artikel II) stond dat kinderen tot achttien jaar tot een opleiding moesten worden toegelaten en dat wanneer de vreemdeling jonger dan achttien jaar was op de eerste schooldag waarop het voortgezet onderwijs begon, deze studie kon worden afgerond. Na toelating tot de school werd rechtmatig verblijf niet opnieuw getoetst, waardoor de school niet langer verplicht tot schoolverwijdering. De derde wijziging die was aangebracht haakte in op de discussie rondom de uitsluiting van medische voorzieningen. In het eerste voorstel werd de toegang tot de openbare gezondheidszorg uitdrukkelijk uitgesloten, met een uitzondering voor ‘acute nood’. In de nota naar aanleiding van het verslag werd dit gepreciseerd: strikt genomen was er geen sprake van uitsluiting van zorg, slechts van uitsluiting van financiële hulp voor zorg (de illegale vreemdeling behoorde de behandeling zelf te betalen), uitzonderd bij acute nood. ‘Acute nood’ werd gedefinieerd als “bij levensbedreigende situaties, bij blijvend verlies van essentiële lichaamsfuncties, bij gevaar voor derden en bij zwangerschap en de geboorte.”

toenemende werkeloosheid van de jaren zeventig, groeiende onvrede met het idee dat illegaal verblijvende migranten konden profiteren van collectieve voorzieningen.

Op de bres voor de witte illegaal

Zoals blijkt uit het vierde hoofdstuk met betrekking tot de Koppelingswet, ervaaarde de regering de migranten die illegaal in Nederland verbleven als een groeiend probleem. De Koppelingswet moest de vreemdelingen die onrechtmatig in Nederland verbleven verstoken van voorzieningen, met als doel dat deze illegalen Nederland zouden verlaten. Voor de illegalen die al langere tijd in Nederland verbleven en in deze periode wit hadden gewerkt, werd een uitzonderingsclausule opgesteld. Voor deze groep witte illegalen werd het mogelijk om te worden gelegaliseerd op basis van een langdurig wit arbeidsverleden. Deze termijn was zes jaar. De groep die hiervoor in aanmerking kwam was beperkt: in het jaar 1995 werden slechts 63 aanvragen ingediend waarvan twaalf werden gehonoreerd.⁸⁶

Dit hoofdstuk onderzoekt de acties en strategieën die de kraakbeweging heeft gebruikt bij haar acties voor witte illegalen, door middel van de volgende vraag: middels welke strategieën trachtte de kraakbeweging met solidariteitsacties voor witte illegalen invloed uit te oefenen op het overheidsbeleid met betrekking tot illegaal verblijf in Nederland?

Issuecampagne

De aanloop naar de invoering van de Koppelingswet verliep tumultueus: er was veel publieke en politieke ophef over de gevolgen van de wet. Naast de verhitte en emotionele discussies die werden gevoerd, werden er door verschillende organisaties en individuen acties opzet om de invoering van de Koppelingswet tegen te gaan en de witte illegalen die buiten de uitzonderingsclausule vielen te steunen. Hierbij waren, naast de kraakbeweging, meerdere organisaties actief en zij werkten vaak ook samen. De kraakbeweging zette zich middels verschillende acties en strategieën in voor de witte illegalen. Gedurende een langere tijd waren er verschillende organisaties, individuen en actiecomités (vanuit de kraakbeweging) die los van elkaar opereerden, maar allemaal een gemeenschappelijk doel hadden: het helpen van witte illegalen. In de loop van de jaren negentig werden er steeds anderen gemobiliseerd, met als hoogtepunt de vele mensen die werden gemobiliseerd voor de familie Gümüş. Deze vorm van actievoeren is in overeenstemming met het concept 'issuecampagne', zoals Koopmans en Duyvendak dat definiëren, waardoor kan worden gesteld dat deze casus een issuecampagne betreft. Gedurende deze periode werden er verschillende strategieën toegepast, waarbij de strategie werd afgestemd op de (politieke) context. Er kunnen drie (politieke) contexten worden vastgesteld: voor de invoering van de Koppelingswet, de dag van de invoering en na de

⁸⁶ Van Eijl, *Tussenland: illegaal in Nederland*, 148-149

invoering. Deze drie (politieke) contexten bepaalden grotendeels de actievormen en strategieën van de kraakbeweging: de nadruk ligt in elke context op andere strategieën. Dit hoofdstuk onderzoekt de drie verschillende contexten. Hierbij moet worden onderstreept dat deze contexten een conceptueel hulpmiddel zijn: deze indeling is theoretisch en niet absoluut.

Voor de invoering van de Koppelingswet

Voor de invoering waren de acties hoofdzakelijk gericht op het tegenhouden van de invoering van de wet en het voorkomen van de uitzetting van witte illegalen. De strategieën waren gericht op publiek protest met als doel de overheid te overtuigen het beleid aan te passen.

De bekendste acties van deze periode werden gevoerd voor de familie Gümüş, een Turks gezin dat door de Koppelingswet te horen kreeg dat zij niet langer in Nederland mochten werken en verblijven, wanneer de wet in werking zou treden. Het Turkse gezin verbleef inmiddels al zeven jaar – sinds april 1989 – in Nederland. De 38-jarige vader Zekeriya Gümüş was een gerespecteerde kleermaker in Amsterdam en had zijn eigen atelier *De Zilveren Schaar* in de Pijp, stond ingeschreven bij de Kamer van Koophandel en beschikte over een sofinummer. Hij had twee zonen, waarvan de jongste in Nederland geboren, die beide in Amsterdam naar school gingen en leerplichtig waren. In 1994 vroeg Zekeriya Gümüş een verblijfsvergunning aan, maar zijn aanvraag tot toelating ex post werd afgewezen omdat hij niet kon aantonen dat hij de vereiste zes jaar wit had gewerkt.⁸⁷ Met de asielzaak van de familie Gümüş kreeg de witte illegaal voor het eerst een gezicht, en een aangenaam gezicht; de familie werd het toonbeeld voor ‘de goede witte illegaal’. Pers, politici en vele anderen zetten zich in voor de familie of stuurden steunbetuigingen.⁸⁸ Zelfs na alle inspanningen en rechtszaken die waren aangespannen, werd geconstateerd dat de familie niet kon worden gelegaliseerd op basis van een langdurig wit arbeidsverleden. Op 1 oktober 1997 vertrok de familie Gümüş definitief naar Turkije.⁸⁹

De asielzaak Gümüş zorgde voor veel ophef. De Trouw kopte in 1997 dat “inmiddels half Nederland met afgrijzen aanziet hoe een sympathieke, hardwerkende kleermaker door een anonieme bureaucratie vermalen dreigt te worden”.⁹⁰ De kraakbeweging toonde zich solidair met de familie en zette zich middels verschillende acties in voor het gezin. Zo werd onder het mom ‘de familie Gümüş moet blijven’ vanaf 18 januari (1997) iedere zaterdag een tocht door de Pijp georganiseerd. Om hiervoor mensen te mobiliseren werden posters, affiches en kaarten gemaakt, met onder andere de tekst: “Terugsturen na zoveel jaar is onmenselijk!”⁹¹ Daarnaast werd door de kraakbeweging, in samenwerking met de school van de kinderen, ook een kaart gemaakt waarop kort het verhaal van de familie werd toegelicht. De lezer van de kaart werd daarbij gevraagd om de familie te steunen door op de kaart – op de desbetreffende lijnen – de eigen naam, adres en handtekening te zetten en deze kaart vervolgens in te leveren bij de

⁸⁷ Trouw 11-07-1997 en Van Eijl, *Tussenland: illegaal in Nederland*, 150. De Trouw berichtte dat dankzij een ‘zwarte’ werkgever Gümüş’ telling niet verder reikt dan vijf jaar. Van Eijl stelt dat Gümüş slechts kon aantonen dat hij vier jaar wit had gewerkt. Wel beschikte hij over een sofinummer en stond hij ingeschreven bij de Kamer van Koophandel. Hoewel de bronnen elkaar tegenspreken in het exacte aantal jaar witte arbeid, is het feit van belang dat Gümüş niet in aanmerking kwam voor de toelating ex post: hij voldeed niet aan het zesjarencriterium.

⁸⁸ Trouw 20-05-1996. Het gezin heeft de steun van onder meer de gemeente Amsterdam, burgemeester Patijn van Amsterdam, Ed. van Thijn, van buurtbewoners, van de school van de kinderen en de FNV.

⁸⁹ Van Eijl, *Tussenland: illegaal in Nederland*, 149-151 en Der Nederlanden, *Een Turkse kleermaker in Nederland* en *Algemeen Nederlands Persbureau ANP* 12-03-1996, Trouw 11-07-1997, *NRC Handelsblad* 09-07-1997

⁹⁰ Trouw 11-06-1997

⁹¹ SAVRZ052 Doos 001A Map 4.4

basisschool.⁹² Ook organiseerden de krakers meerdere manifestaties voor de familie. Op het moment dat een (extrem) rechtse groepering een demonstratie voor *de uitzetting* van de familie onder de leuze ‘Steun voor het overheidsbeleid: de familie Gümüş moet weg’ plande, sprongen de krakers van de Anti Fascistische Aktie direct op de bres en organiseerden een tegendemonstratie.⁹³ De kraakbeweging maakte voor deze specifieke casus uitsluitend gebruik van demonstratieve strategieën. Het verzamelen van handtekeningen, het organiseren van vreedzame manifestaties en van protesttochten zijn allemaal demonstratieve strategieën.

De kraakbeweging maakte zich echter niet enkel hard voor de familie Gümüş: voor de groep witte illegalen in het algemeen werd fanatiek actie gevoerd, waarvan hoofdzakelijk manifestaties en demonstraties. Wat opvalt tijdens de analyse van de acties en strategieën, is de focus van de acties. Via vrijwel alle acties streefde de kraakbeweging ernaar – overeenkomstig met de focus van de acties voor de familie Gümüş – om de witte illegaal als menselijk en sympathiek te portretteren. De acties en strategieën van de kraakbeweging waren hoofdzakelijk gericht op het zichtbaar maken van de witte illegalen. Zij wilden hen uit de anonimiteit halen: de witte illegaal moest een gezicht krijgen om op deze wijze empathie en solidariteit op te wekken bij het grotere publiek. Door het verwerven van een zo groot mogelijke achterban

Figuur 1. *Het vertellen van persoonlijke levensverhalen om de effecten van het beleid concreet te maken*⁹⁴

trachtte de kraakbeweging de regering onder druk te zetten, zodat de groep witte illegalen alsnog zou worden gelegaliseerd. De kraakbeweging maakte hiervoor veelvuldig gebruik van mediagerichte strategieën, waarbij de nadruk lag op informatieverstrekking aan het publiek door pamfletten, brochures, kranten en affiches.⁹⁵ Andere conventionele of demonstratieve tactieken die zijn toegepast om een grote achterban te creëren zijn: het organiseren van

⁹² Ibidem

⁹³ Zie materiaal in SAVRZ052 Doos 001A Map 4.4 en *Algemeen Nederlands Persbureau ANP*, 23-07-1997. Op 26 juli 1997 plant de Vereniging Volksnationalisten Nederland (VFN) een demonstratie tegen de familie Gümüş. De demonstratie van de VFN wordt uiteindelijk verboden door de gemeente van Amsterdam

⁹⁴ SAVRZ052 Doos 002 Map 2.2. Autonomo Centrum: Nieuwsbrief 8, 1995. Zie bijlage 2 voor uitvergroting.

⁹⁵ Zie onder andere SAVRZ052 Doos 002 Map 1.1, SAVRZ052 Doos 001 Map 2.3

congressen, openbare hoorzittingen, fietstochten, handtekeningenacties, lawaaidemonstraties, het schrijven van brieven en het indienen van klachten.⁹⁶

Daarnaast werd er veelvuldig gebruik gemaakt van culturele strategieën om een emotionele, betrokken reactie teweeg te brengen. Zo staat in bijna elke informatieve uitgave wel een gedicht, en werd ook kunst, muziek en toneel ingezet om mensen te inspireren tegen de Koppelingswet te strijden.⁹⁷ Tevens maakte de kraakbeweging intensief gebruik van de culturele strategie waarbij ze het discours trachtten te veranderen: ze wilden van de terminologie ‘illegaal(liteit)’ af.⁹⁸ Door de nadruk te leggen op het discours poogden ze de groep uit de ‘illegaliteit’ te halen en het proces van illegalisering te beïnvloeden. Deze culturele strategieën spelen bewust in op de emotionele kant van het migratiebeleid. Deze focus op het creëren van een zo groot mogelijke achterban, waarmee zij via buitenparlementaire acties trachtten invloed uit te oefenen op de reguliere politiek, is een klassiek kenmerk van een sociale beweging: de kraakbeweging trachtte met deze acties de regering te dwingen de slachtoffers van de Koppelingswet alsnog te legaliseren.

Figuur 2. Gedicht geschreven door witte illegaal Ridha⁹⁹

Er werd slechts een aantal keer een confrontatieve strategie gebruikt en deze waren altijd geweldloos. Zo organiseerde het Autonoom Centrum op woensdag 19 juni 1996 een blokkade als actie: zo'n zestig mensen blokkeerden de ingang van Projectbureau Koppeling VAS-GBA, waarbij de groep protestanten aan elkaar en aan betonnen vaten was geketend.¹⁰⁰ Daarnaast hielp de kraakbeweging bij de organisatie van een bezetting van de gemeenteraad in Amsterdam. Een groot aantal “voornamelijk papierloze mensen” bezette de zaal om de aandacht te vestigen op de gevolgen van de uitvoering van de Koppelingswet. Ze eisten dat de gemeente Amsterdam geen uitvoering zou geven aan de Koppelingswet en zich in zou zetten voor witte illegalen die net buiten de termijn van de uitzonderingsclausule vielen.¹⁰¹

⁹⁶ Zie SAVRZ052 Doos 001A Map 3.1, SAVRZ052 Doos 001B Map 1 en Map 4, SAVRZ052 Doos 002 Map 1.1 en Map 2.1

⁹⁷ SAVRZ052 Doos 002 Map 2.2

⁹⁸ De kraakbeweging ging de strijd aan met de terminologie van illegaliteit. Dit is in veel van de brochures, flyers, affiches en krantjes terug te vinden. Zie onder andere SAVRZ052 Doos 001A Map 3.1 en Map 4.4, en SAVRZ052 Doos 001B Map 1, Map 2 en Map 4.

⁹⁹ SAVRZ052 Doos 002 Map 1.1. Dit gedicht werd gepubliceerd in een informatiekraant van No Pepers, Jaargang 3, 1997 nummer 12: *Zonder papieren maar niet zonder naam*

¹⁰⁰ Ibidem

¹⁰¹ Ibidem, Actiecomité ‘de papierloze mens’ was betrokken bij deze actie.

De dag van de invoering van de Koppelingswet

Op 1 juli 1998 is er een uitschieter te zien in confrontatieve acties. Zo riep het Autonoom Centrum mensen op om op 1 juli deel te nemen aan een “geheime ‘creatieve’ actie” in Amsterdam. Wat deze actie precies inhield blijft onduidelijk, hoewel het volgens de uitnodiging “creatief en ludiek zal zijn”.¹⁰² Een tweede voorbeeld is de actie op de Hofplaats te Den Haag: zestig krakers verkleed als ambtenaren begroeven met beeldschermen op het hoofd en kettingen aan de voeten het monument met de tekst van Artikel 1 van de grondwet¹⁰³ onder tien kuub aarde. De actievoerders spraken van “een administratieve apartheidswet” en stelden dat de Koppelingswet Artikel 1 van de grondwet ondermijnt.¹⁰⁴

Na de invoering van de Koppelingswet

Na de invoering van de wet kwam een solidariteitsnetwerk op. De krakers verlegden het initiatief van puur op de overheid gerichte strategieën, naar een combinatie van publieke acties – met als doel de regering onder druk te zetten – en autonome strategieën.

De kraakbeweging bleek in het verleden al zeer effectief in het opzetten van autonome alternatieven: de krakers creëerden een eigen, autonoom circuit waar je vrijwel alles kon doen en kopen. Deze strategie trokken zij door naar de acties omtrent witte illegalen. Na het invoeren van de Koppelingswet namen zij de verantwoordelijkheid op zich om de illegalen die niet langer recht hadden op voorzieningen te helpen overleven. De krakers werkten actief aan het opzetten van alternatieve voorzieningen, zo blijkt uit verschillende brochures en flyers. Op verschillende wijze waren mensen actief bij dit solidariteitsnetwerk voor geïlegaliseerde vluchtelingen en migranten: artsen verleenden medische hulp, witte illegalen werden in huis opgenomen, er waren spreekuren voor begeleiding tijdens de procedures, er werd noodopvang opgezet, (gratis) eten bereid in zelf opgezette restaurants en taalles gegeven. Daarnaast hielp de beweging ook via praktische ondersteuning bij het aantekenen van politiek protest tegen het migratie- en illegalenbeleid.¹⁰⁵ De krakers konden hierbij teruggrijpen op het netwerk en de kennis van het al bestaande autonome circuit. Middels dit autonome solidariteitsnetwerk ondermijnden de krakers de functie en macht van de staat. Zij interfereerden met, en zelfs blokkeerden, een correcte uitvoering van het migratiebeleid. Door het creëren van voorzieningen voor wederrechtelijk verblijvende illegalen, werd het doel van de Koppelingswet belemmerd: ontmoediging van illegaal verblijf. De kraakbeweging zette zodoende een parallel systeem op dat functioneerde buiten de reikwijdte van de staat en de functie van de staat overnam.

Deze autonome strategie is niet de enige strategie die tijdens deze derde politieke context werd ingezet, hoewel het deze laatste context wel karakteriseert. Naast de autonome strategieën werden er nog altijd publieke acties gevoerd, met als doel zo veel mogelijk mensen bekend te maken met de problematiek die voortkwam uit de invoering van de Koppelingswet.

¹⁰² Ibidem, uit het bronmateriaal in het archief blijkt slechts *dat* er een ludieke actie werd gevoerd, de precieze invulling van deze actie blijft onduidelijk. Een krantenonderzoek geeft geen opheldering: er zijn geen artikelen te vinden waarin deze actie wordt toegelicht.

¹⁰³ Artikel 1 van de Nederlandse grondwet luidt: “Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.”

¹⁰⁴ SAVRZ052 Doos 002 Map 1.1

¹⁰⁵ Zie verschillende flyers, folders, kranten en brochures uit het Staatsarchief. Betrokken organisaties zijn onder andere: Autonoom Centrum, Esabr, de Fabel van de Illegaal en Landelijk Initiatief Tegen de Koppelingswet. SAVRZ052 Doos 002 Map 1.1, SAVRZ052 Doos 001A Map 3.1 en Doos 1B map 4

In de periode na de invoering van de Koppelingswet organiseerden veel van de acties zich rondom de reeks hongerstakingen van witte illegalen. Er zijn vanaf 1998 meerdere keren groepen witte illegalen in hongerstaking gegaan, zowel in Den Haag als in Amsterdam. De krakers ondersteunden deze hongerstakingen en organiseerden verschillende acties, manifestaties en fakkeltochten die aandacht vroegen voor de hongerstakende witte illegalen. Daarnaast ondersteunde het solidariteitscomité Plus 6 Min 6, opgezet door de kraakbeweging, de hongerstakers op het gebied van lobby en actie, publiciteit, solidariteit met de gezinnen van de hongerstakers, rechtshulp, medische zorg en financiën. Naast de kraakbeweging waren onder andere verschillende kerken en christelijke organisaties nauw betrokken bij de hongerstakingen.¹⁰⁶ Deze hongerstakingen zijn kenmerkend voor de derde context, gezien er na de invoering van de wet nog hoop was voor de witte illegalen dat de uitzonderingsclausule van de Koppelingswet kon worden aangepast of dat er een generaal pardon zou komen.

Een ander voorbeeld zijn de acties tegen de betrokkenheid van luchtvaartmaatschappijen bij het uitzetten van illegalen, waaronder de bezetting van het hoofdkantoor van Martinair (1996) en de acties ‘KLM, uw uitzettingsagent’ (1999) en de ‘zwaanzinnige terugvlucht’ (1999), waarbij de deelnemers werden opgeroepen zich te verkleden als KLM stewardess, piloot of lid van de marechaussee.¹⁰⁷ Daarnaast werden veiligheidsvoorschriften geproduceerd voor de inzittenden van vliegtuigen, waarbij werd opgeroepen om in actie te komen mocht men getuige zijn van een uitzetting in het vliegtuig.¹⁰⁸ Deze acties begonnen al voor de invoering, wat laat zien dat de conceptuele indeling van de contexten niet absoluut is. Na de invoering van de wet werden deze acties echter wel geïntensiveerd.

Figuur 3 en 4. Flyers van de acties tegen de betrokkenheid van KLM bij uitzettingen¹⁰⁹

¹⁰⁶ Zie brieven en affiches in SAVRZ052 Doos 001B Map 2 en SAVRZ052 Doos 002 Map 1.1

¹⁰⁷ Zie meerdere affiches, pamfletten, krantjes en flyers in SAVRZ052 Doos 002 Map 1.1 Martinair besloot naar aanleiding van de bezetting van het hoofdkantoor in 1996 te stoppen met groepsuitzettingen per charter. In juli 1997 werd bekend dat KLM deze rol overnam, waarna de acties van de kraakbeweging zich richtten op de KLM.

¹⁰⁸ De inzittenden worden onder andere opgeroepen om luidruchtig te protesteren, de ervaringen te delen met de pers, en de piloten erop te wijzen dat zij handelen in strijd met artikel 1 en 2 van de grondwet.

¹⁰⁹ SAVRZ052 Doos 002 Map 1.1

Deze voorbeelden tonen dat de kraakbeweging het focuspunt van de acties verschoof: waar voor de invoering van de wet de acties hoofdzakelijk gericht waren op de regering, zijn in deze context de meeste acties niet langer gericht op de staat, maar op het overnemen van de functie van de staat of op andere actoren, met de hoop dat deze actoren (zoals de luchtvaartmaatschappijen) zouden weigeren het overheidsbeleid uit te voeren.

Een voorspelbaar en gelimiteerd repertoire

Het repertoire van collectieve actie van deze casus is, overeenkomstig met wat Taylor en van Dyke stellen, en in tegenstelling tot het algemene repertoire van de kraakbeweging, vrij voorspelbaar en gelimiteerd. Het overgrote deel van de acties bestond uit manifestaties, demonstraties, handtekeningenacties, petities en het aan de kaak stellen van het probleem bij het grotere publiek. Deze acties en strategieën zijn vrij conventioneel van karakter en dit type actievoeren is standaard voor een sociale beweging. Zowel de acties voor de familie Gümüş, als voor de andere witte illegalen, streefden ernaar om de ‘illegaal’ een menselijk gezicht te geven. Het gros van de acties was erop gericht een zo groot mogelijke achterban te creëren, waarmee op buitenparlementaire wijze druk kon worden uitgeoefend op de regering. Wat daarbij direct opvalt is het ontbreken van gewelddadige strategieën. Waar de kraakbeweging hoofdzakelijk bekend staat om haar gebruik van gewelddadige strategieën, werd er tijdens de acties voor witte illegalen geen enkele keer geweld gebruikt.

Er zijn drie redenen voor dit voorspelbare en gelimiteerde repertoire. Ten eerste speelt het politieke doel dat wordt nagestreefd een fundamentele rol in de keuze voor strategieën. Bij deze casus is het politieke doel legalisering van witte illegalen en dit doel brengt bepaalde strategieën met zich mee. Ten grondslag aan dit politieke doel ligt de ideologische visie van de kraakbeweging dat geen mens illegaal is. Dit heeft het karakter van de acties en strategieën bepaald: de nadruk van de acties lag op het idee dat je niet illegaal *bent*, maar alleen illegaal kunt worden *gemaakt*. Hierdoor waren vrijwel alle acties erop gericht de witte illegaal een menselijk gezicht te geven, om op deze wijze empathie en solidariteit op te wekken bij het grotere publiek. Er werd overwegend gekozen voor conventionele, culturele en demonstratieve strategieën waarbij het uitwisselen van verhalen en ervaringen terugkerende elementen waren. Tevens is het gebrek aan geweld een logisch gevolg van het politieke doel van deze casus. Gewelddadige strategieën worden vaak gebruikt door activisten die weinig te verliezen hebben, stellen Taylor en van Dyke. In dit geval konden de acties een positieve, maar ook drastisch negatieve invloed hebben op het leven van de witte illegalen, waardoor het logisch is dat de kraakbeweging koos voor vreedzame protesten. Bovendien zou een mogelijke consequentie van gewelddadige acties een verkleining van sympathisanten zijn, wat funest zou zijn gezien een grote achterban essentieel was om het doel te bereiken. Wanneer er wel voor een confrontatieve strategie werd gekozen, had de actie duidelijk een symbolische betekenis en verliep altijd geweldloos.¹¹⁰

Ten tweede zijn onconventionele actievormen vaak zeer context specifiek en vereisen veel voorbereiding. Eerdere onconventionele acties van de kraakbeweging waren vaak gespecificeerd op een specifieke casus. Dit maakt dat deze ‘nieuwe’ strategieën weliswaar konden worden toegevoegd aan de ‘toolkit’ van de beweging, maar vaak niet geschikt waren

¹¹⁰ Een mooi voorbeeld hiervan is het begraven van het standbeeld met daarop Artikel 1 van de grondwet door ‘ambtenaren’, op de dag van de invoering van de Koppelingswet. Dit deden zij omdat ze letterlijk vonden dat de Koppelingswet de grondwet ‘begraaft’. Een ander voorbeeld is de blokkade van de ingang van Projectbureau Koppeling VAS-GBA, waardoor de koppeling waarop de wet berust die dag niet uitgevoerd kon worden.

voor herhaling omdat de strategie te context specifiek was. Het opzetten van nieuwe onconventionele acties kost meer hierdoor voorbereidingstijd dan het inzetten van alom bekende strategieën waarvan bekend is dat ze effectief zijn.¹¹¹ Dit impliceert dat het repertoire van collectieve actie voor deze issuecampagne kleiner is dan het gehele repertoire van de kraakbeweging.

Ten derde is de kraakbeweging een gefragmenteerde beweging bestaande uit verschillende groepen en personen, elk met hun eigen beweegredenen en voorkeur voor acties en strategieën. Dit verklaart, zoals gesteld in hoofdstuk twee, het grote repertoire van collectieve actie van de kraakbeweging. Bij de acties voor de witte illegalen was een aanzienlijk kleinere groep krakers actief, dan voor de beweging in het algemeen. Dat er bij deze casus een gelimiteerde groep actie voerde met een eigen voorkeur voor strategieën, heeft logischerwijs tot gevolg dat er gebruik werd gemaakt van een meer gelimiteerd repertoire van collectieve actie.

Dit wil echter niet zeggen dat onconventionele en ‘nieuwe’ acties niet mogelijk zijn, slechts dat het logisch is dat er bij de solidariteitsacties voor witte illegalen voornamelijk gebruik werd gemaakt van alom bekende tactieken. Uitzonderingen zijn zeker mogelijk: de acties omtrent de luchtvaartmaatschappijen zijn hier een krachtig voorbeeld van. Concluderend kan worden gesteld dat het repertoire van collectieve actie aan de ene kant star en leidend is, en aan de andere kant veranderlijk: het resultaat is een paradoxale combinatie tussen herhaling en flexibiliteit.

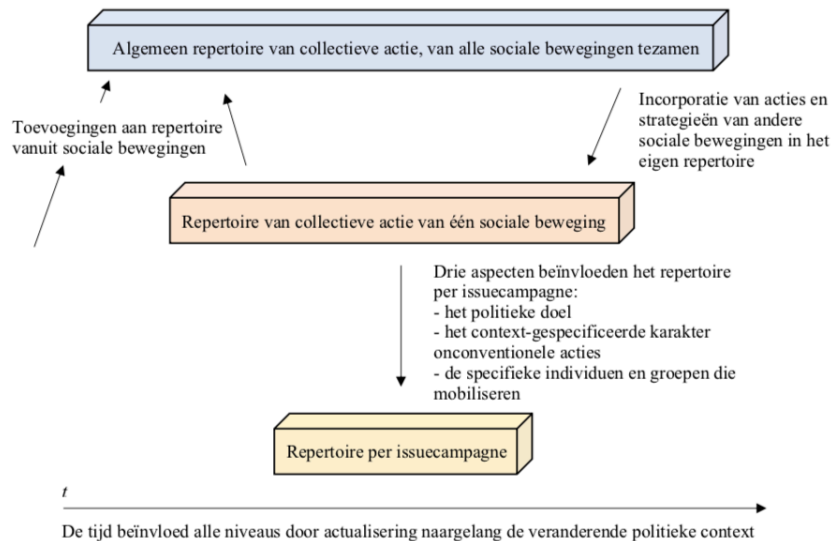
Verschillende niveaus van flexibiliteit

De relatie tussen de concepten ‘issuecampagne’ en ‘repertoire van collectieve actie’, wordt duidelijk door de analyse van het repertoire van collectieve actie van de kraakbeweging middels de casus van de issuecampagne betreffende de witte illegalen. Uit de analyse blijkt dat gedurende elk van de drie conceptuele contexten, andere type acties en strategieën prominent aanwezig waren doordat zij aangepast werden op de politieke context van dat moment. Hieruit blijkt dat het concept ‘repertoire van collectieve actie’ meerdere dimensies kent: 1) allereerst ‘bezit’ een sociale beweging in zijn geheel een eigen repertoire van collectieve actie – in het geval van de kraakbeweging een groot en veelzijdig repertoire; 2) voor een specifieke issuecampagne wordt slechts een gedeelte van het algehele repertoire van collectieve actie van de beweging aangewend, om drie redenen: het politieke doel, het context-gespecificeerde karakter van onconventionele acties en omdat slechts een deel van de ‘leden’ mobiliseert tijdens een issuecampagne; 3) binnen een specifieke issuecampagne worden de acties en strategieën die worden ingezet afgestemd op de (politieke) context, waardoor gedurende een langere periode het repertoire van collectieve actie binnen één issuecampagne aan verandering onderhevig is.

Hieruit vloeit voort dat het repertoire van collectieve actie vanuit drie verschillende aspecten flexibel en veranderlijk is: als algemeen repertoire dat ontwikkeld door toevoeging

¹¹¹ Er waren echter wel een aantal onconventionele, creatieve en ludieke acties opgezet die hierop een uitzondering vormen, met vaak een symbolische boodschap. Vooral de conceptuele uitwerking van de acties tegen de luchtvaartmaatschappijen tonen deze creativiteit en onconventionaliteit. Het creëren van veiligheidsvoorschriften, flyers met aanbiedingen voor ‘deportatievluchten’ en de acties verkleed als luchtvaartpersoneel, getuigen van een creatieve manier van actievoeren die zeer buitenparlementair is, maar wel veel commotie teweeg kan brengen. Dit was echter een uitzondering, wat zorgt voor een forse tegenstelling met het algehele repertoire van collectieve actie van de kraakbeweging, waarbij er veel frequenter onconventionele en ‘nieuwe’ acties werden ingezet.

van acties van verschillende sociale bewegingen; als specifiek repertoire voor één sociale beweging of issuecampagne, waarbij slechts een deel van het gehele repertoire wordt aangewend; en als repertoire dat wordt geactualiseerd in relatie tot de veranderende (politieke) context. Er kan worden gesteld dat de veranderende (politieke) context invloed heeft op alle niveaus: in verloop van tijd maken alle repertoires van collectieve actie een graduele transformatie door. Zie figuur 5 voor een visualisatie van deze geïntegreerde inzichten.

Figuur 5. *Veranderingsprocessen van het repertoire van collectieve actie*

Conclusie

Hoewel het algemene repertoire van collectieve actie van de kraakbeweging divers en groot is, waardoor het op het eerste gezicht lijkt alsof de acties en strategieën die de kraakbeweging zal toepassen op een specifiek moment niet te voorspellen is, blijkt door een kritische analyse van de casus betreffende de witte illegalen dat de keuze voor een bepaalde strategie wel degelijk vrij voorspelbaar was. Dit is in overeenstemming met wat Tilly, Traugott en Taylor en van Dyke stellen. Hiervoor zijn drie redenen naar voren gekomen in dit onderzoek: het politieke doel was leidend in de keuze voor bepaalde strategieën, onconventionele acties waren vaak context specifiek en daardoor niet herhaalbaar, en per issue mobiliseerden andere groepen en individuen, elk met hun eigen beweegredenen en voorkeur voor acties en strategieën.

Door de koppeling van de concepten ‘issuecampagne’ en ‘repertoire van collectieve actie’, blijkt dat het repertoire van collectieve actie op meer vlakken flexibel en veranderlijk is, dan Tilly oorspronkelijk stelde. Het repertoire wordt niet louter uitgebreid door toevoegingen vanuit andere sociale bewegingen, maar transformeert ook doordat de acties en strategieën worden geactualiseerd in reactie op veranderingen in (politieke) context. Daarnaast wordt voor een specifieke issuecampagne slechts een deel van het repertoire van collectieve actie van de sociale beweging ingezet, waarbinnen opnieuw flexibiliteit bestaat gezien naast de contextuele veranderingen nog drie andere aspecten invloed hebben op het repertoire: het politieke doel, het context-gespecificeerde karakter van onconventionele acties en de ‘leden’ die mobiliseren tijdens een issuecampagne.

6

Conclusie

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt: middels welke acties en strategieën trachtte de kraakbeweging in de jaren negentig de invoering van de Koppelingswet te beïnvloeden? Uit het onderzoek blijkt dat deze casus kan worden gedefinieerd als een issuecampagne, waarbinnen drie politieke contexten aan te duiden zijn, met elk een nadruk op andere strategieën. Voor de invoering van de Koppelingswet maakte de kraakbeweging overwegend gebruik van conventionele en demonstratieve strategieën die gericht waren op het creëren van een grote achterban, om zo druk op de regering uit te oefenen. De dag van de invoering wordt gekenmerkt door een piek in confrontatieve strategieën. Na de invoering van de wet verlegden de krakers de focus van puur op de overheid gerichte strategieën, naar een combinatie van publieke acties (met als doel de regering onder druk te zetten de witte illegalen alsnog te legaliseren) en autonome strategieën (gericht op het ontwijken en ondermijnen van het migratiebeleid). In vergelijking met het algehele repertoire van collectieve actie van de kraakbeweging waren de keuzes voor acties en strategieën bij de casus voorspelbaar en gelimiteerd, wat drie redenen heeft: het politieke doel was leidend in de keuze voor bepaalde strategieën, onconventionele acties waren vaak context specifiek en daardoor niet herhaalbaar, en per issue mobiliseerden andere groepen en individuen, elk met hun eigen beweegredenen en voorkeur voor acties en strategieën.

Door het in kaart brengen van de acties en strategieën gebruikt tijdens de issuecampagne voor witte illegalen, blijkt dat het repertoire van collectieve actie op meer vlakken flexibel en veranderlijk is dan Tilly oorspronkelijk stelde. Waar auteurs als Tilly, Traugott en Taylor en van Dyke focussen op het repertoire per beweging en hoe dit ontwikkelt in relatie tot het repertoire van andere sociale bewegingen, suggereert dit onderzoek dat er meer aspecten zijn die het repertoire van collectieve actie beïnvloeden op verschillende niveaus. Zo transformeert het algemene repertoire door toevoegingen vanuit andere sociale bewegingen, het eigen repertoire door eigen toevoegingen en door overname van acties en strategieën van andere sociale bewegingen, en bestaat er een specifiek repertoire per issuecampagne. Per issuecampagne wordt het repertoire ingegeven door het politieke doel, het context-gespecificeerde karakter van onconventionele acties en de ‘leden’ die mobiliseren tijdens een issuecampagne. Binnen al deze niveaus bestaat er flexibiliteit door veranderingen in de loop van de tijd, door wijzigingen in de (politieke) context. Hiermee draagt dit onderzoek bij aan de literatuur omtrent de acties en strategieën van sociale bewegingen door het concept ‘repertoire van collectieve actie’ te verdiepen.

Reflecterend op de bestaande literatuur over de kraakbeweging kan worden geconcludeerd dat dit onderzoek bijdraagt aan de kennis over de veelzijdigheid van de beweging: de krakers maakten zich niet enkel hard voor problematiek rond de woningnood, maar zetten zich ook in voor andere problematiek, zoals de witte illegalen. Uit de analyse blijkt dat de kraakbeweging flexibel is in de keuze voor een bepaald repertoire van collectieve actie, en dat deze keuze samenhangt met een grote bewustheid van de (politieke) context en het doel dat zij voor ogen hebben. Er wordt dan ook bewust gekozen voor een vreedzame vorm van protest, wat in contrast staat met het beeld dat er heerst over de kraakbeweging: roekeloze jongeren die geweld als strategie omarmen om politieke verandering te bewerkstelligen.

De kracht van dit onderzoek is tegelijkertijd het grootste punt van kritiek: zowel de analyse van de kraakbeweging in zijn algemeenheid, als de casus betreffen een enorme hoeveelheid data, waardoor het een zeer breed onderzoek is. Hierdoor blijft de analyse enigszins globaal, gezien de grote lijnen van de issuecampagne zijn belicht. Verschillende deelaspecten van deze scriptie zouden genoeg data bevatten voor een compleet onderzoek, zoals bijvoorbeeld de acties tegen KLM, de rol van de staat en andere actoren, het solidariteitsnetwerk en het perspectief (en de acties en strategieën) van de witte illegaal. De kracht van dit brede onderzoek is echter dat het constructief kan reflecteren op de theoretische concepten omtrent de acties en strategieën van sociale bewegingen. Daarnaast heeft dit onderzoek slechts gebruik gemaakt van bronmateriaal dat beschikbaar is het IISG; ook dit vormt een beperking voor de analyse. Het genereert mogelijk een eenzijdig beeld gezien het staatsarchief is geïnitieerd en samengesteld door krakers zelf.

Een hedendaags antropologisch onderzoek naar het autonome netwerk tussen krakers en illegalen in Nederland kan meer inzicht bieden in de schaal en mate van effectiviteit van dit solidariteitsnetwerk, waarbij het interessant is te kijken naar hoe dit circuit interfereert met het migratiebeleid van de overheid, en of het netwerk intensiveert door het verscherpende migratiebeleid. Tevens kan vanuit een politicologisch perspectief worden geanalyseerd hoe de regering en verschillende instituten van de staat inspeelden op de pogingen van de kraakbeweging om het overheidsbeleid te beïnvloeden. Verder kan worden onderzocht of er andere sociale bewegingen zijn die illegale migranten helpen. Inhakend op de conclusie dat het repertoire van collectieve actie op meerdere niveaus veranderlijk is, kan worden onderzocht of dit idee valide blijkt na de analyse van andere sociale bewegingen.

Wetenschappelijke literatuur

- Assies, Willem. 'Of Structured Moves and Moving Structures: An Overview of Theoretical Perspectives on Social Movements' in: Salman, T., i Puig, S. M., en van der Haar, G., eds. *Dignity for the voiceless: Willem Assies's anthropological work in context*. Vol. 103. (New York 2014) 11-42.
- Böcker, A. G. M. 'Gedogen als instrument van het Nederlandse asielbeleid.' *Migrantenstudies* 14 (1998) 4, 248-260.
- Den Boon, A. K., en Ruiter, B. D. 'Amsterdam en zijn krakers, een onderzoeksnotitie.' *Sociologische Gids*, 31 (1984) 2, 184-189.
- Draaisma, J., en P. Van Hoogstraten. 'The squatter movement in Amsterdam.' *International journal of urban and regional research* 7 (1983) 3, 406-416.
- Duivendoorn, Eric. *Een voet tussen de deur: geschiedenis van de kraakbeweging [1964-1999]*. (Amsterdam 2000).
- Duyvendak, Jan Willem. *Tussen verbeelding en macht: 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland*. (Amsterdam 1992).
- Fahrenfort, M., et al. *Evaluatie van de Koppelingswet*. B&A Groep (2001).
- Koopmans, Ruud en Jan Willem Duyvendak. 'Sociale bewegingen en het primaat van de politiek' in: Duyvendak, Jan Willem. *Tussen verbeelding en macht: 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland*. (Amsterdam 1992) 11-38.
- Lucassen, Jan, en Leo Lucassen. *Vijf eeuwen migratie: een verhaal van winnaars en verliezers* (Amsterdam 2018).
- Mamadouh, Virginie. *De stad in eigen hand: provo's, kabouters en krakers als stedelijke sociale beweging*. (Amsterdam 1992).
- Minderhoud, P. E. 'Scheurtjes in de Koppelingswet.' *Ps Documenta. Documentatie Periodiek Sociale Verzekering, Sociale Voorzieningen en Arbeidsrecht* 2012 (2012), 1125-1141.
- Taylor, Verta en Nella van Dyke. "'Get up, Stand up": Tactical Repertoires of Social Movements', in: David Snow, Sarah A. Soule, en Hanspeter Kriesi (red.), *The Blackwell companion to social movements*. (Hoboken 2008) 262-293.
- Tilly, Charles. 'Getting it together in Burgundy, 1675-1975.' *Theory and society* 4 (1977) 4, 479-504.
- Traugott, Mark. 'Barricades as repertoire: continuities and discontinuities in the history of French contention' in: *Repertoires and cycles of collective action*. (Durham 1995) 43-56.
- Uitermark, Justus. 'Framing Urban Injustices: The Case of the Amsterdam Squatter Movement', *Space and Polity* 8 (2004) 2, 227-244.
- Uitermark, Justus. 'The co-optation of squatters in Amsterdam and the emergence of a movement meritocracy: a critical reply to Pruijt.', *International Journal of Urban and Regional Research* 28 (2004) 3, 687-698.
- Van Eijl, Corrie. *Tussenland: illegaal in Nederland, 1945-2000*. (Hilversum 2012).
- Van Gemert, F., Dadusc, D., en Visser, R. 'Kerend tij: criminalisering van de kraakbeweging', *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit* 54 (2012) 3, 195-210.
- Van Gemert, F. H. M., R. Visser, en D. Dadusc. 'Kraken in Amsterdam; dubbele observatie revisited.' (2010).
- Ziere, Petra. 'Laat het duidelijk zijn: neem helm, stok en molotovs mee!' in: Duyvendak, Jan

Willem. *Tussen verbeelding en macht: 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland*. (Amsterdam 1992) 141-159.

Overige Literatuur

- Der Nederlanden, Frenk. *Een Turkse kleermaker in Nederland: de zaak Gümüs, witte illegalen en de politiek*. (Amsterdam 1998).
- Krikke, Hans. *De valstrik van de hoop, witte illegalen in hongerstaking*. (Amsterdam 1999).
- Ruys, Katrien. *Sociologische beschouwingen omtrent het kraken van woningen te Londen en Amsterdam* (Scriptie Rechten, Gent 1982).
- Steyaert, Renée. *Studie van de kraakbeweging. De kraakbeweging in Nederland en Vlaanderen vanuit legislatieve, historische en sociologische invalshoek*. (Scriptie Ingenieurswetenschappen, Gent 2006).

Primaire bronnen

- Staatsblad 1998 nr. 203
1992/1993 22981 nr. 1
Kst-24233 nr. 3 Memorie van Toelichting
Kst-24233 nr. 4 Verslag
Kst-24233 nr. 6 Nota naar aanleiding van verslag
Kst-24233 nr. 7 Nota van Wijziging

Bilwet 1990

Staatsarchief, in Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, te Amsterdam
SAVRZ052 Doos 001A Map 3.1 en Map 4.4
SAVRZ052 Doos 001B Map 1, Map 2 en Map 4,
SAVRZ052 Doos 002 Map 1.1, Map 2.1 en Map 2.2
SAVRZ052 Doos 003 Map 4.4 en 4.3

Audiovisueel materiaal

De witte jas, de parkeerplaats, Televisieprogramma, regie Erik Hogenboom, NOS, 1992, TDU30917

Actievormen en strategieën van sociale bewegingen¹¹²

A. Conventionele strategieën

Conventioneel juridisch

- Aanspannen van een administratief-rechterlijke procedure
- Aanspannen van een civielrechterlijke procedure
- Indienen van een juridische klacht
- Andere conventioneel juridische vormen

Conventioneel politiek (parlementaire activiteiten gericht op het veroveren van institutionele macht)

- Lobbyen
- Deelname aan een inspraak- of bezwaarschriftenprocedure
- Indienen van een klacht of bezwaarschrift (bijvoorbeeld tegen politieoptreden); brieven schrijven aan politici
- Deelname aan adviesorgaan of – commissie
- Deelname aan consultaties
- Deelname aan onderhandelingen
- Het geven van stemadviezen
- Andere conventioneel politieke vormen

Conventioneel mediagericht

- Directe informatieverstrekking aan het publiek (pamflet-acties, stands)
- Mediagerichte informatieverstrekking (onder andere persconferenties)
- Tribunalen of openbare hoorzittingen
- Plaatsen van advertenties met oproep tot actie
- Plaatsen van advertenties met (louder) eisen

B. Direct-democratische strategieën

- Het opzetten van een politieke partij
- Het samengaan met een gevestigde politieke partij
- Het organiseren van een referendum of stemadviescampagne

C. Demonstratieve strategieën

- Handtekeningenactie/petitie
- Demonstratieve bijeenkomst/manifestatie
- Demonstratie/protestmars (legaal en vreedzaam)
- Inrichten van een (tenten)kamp
- Brievenactie
- Inzamelingsactie ten behoeve van een groep in politiek conflict (geld en goederen)
- Vrijwilligersmobilisatie ten behoeve van een groep in politiek conflict

¹¹² Samengesteld hoofdzakelijk op basis van het schema van Ruud Koopmans en Jan Willem Duyvendak in 'Sociale bewegingen en het primaat van de politiek', met toevoegingen (van zowel categorieën, als actievormen) uit het werk van Mamadouh, *De stad in eigen hand* en Taylor en van Dyke, "Get up, Stand up".

- Feest met politiek symbolische waarde
- Overige niet-confrontatieve symbolische en ludieke acties
- Overige demonstratieve actievormen

D. Culturele strategieën

- Muziek
- Theater
- Kunst (waaronder ook dichtkunst)
- (Spontane) openbare speeches in de publieke ruimte
- Straatperformances
- Organiseren van tentoonstellingen
- Symbolische acties
- Andere vormen van culturele strategieën

E. Autonome strategieën

Ontwikkeling van autonome alternatieven gericht op het bewerkstelligen van verandering (legaal en illegaal)

- Het opzetten van eigen winkels
- Het opzetten van eigen cafés
- Het geven van voorlichtingen in eigen panden
- Andere vormen van het opzetten van een autonoom circuit

F. Confrontatieve strategieën

Confrontatief – legaal

- Boycot
- (Scholieren)staking
- Hongerstaking
- Politieke zelfmoord
- Verstoren van instituties (bijvoorbeeld in gedeelten betalen)
- Verstoren van politieke besluitvorming en implementatie (weigering van deelname, terug- of uittreden en dergelijke)
- Confrontaties – legale symbolische en ludieke acties (bijvoorbeeld het verbranden van paspoorten, poppen of boeken)
- Andere confrontatief legale vormen

Confrontatief – illegaal, maar geweldloos

- Illegale demonstratie
- Weigeren belasting of andere vorderingen te betalen, of weigeren plichten te vervullen (zoals de dienstplicht)
- Blokkade of andere vormen van (ver)storing (waaronder ook een *sit-in*)
- Bezetting
- Kraken van panden
- Openbaarmaking van geheime documenten
- Verstoren van manifestaties (bijvoorbeeld door verhindering van spreken)
- Illegale non-coöperatie (bijvoorbeeld bij volkstelling-weigering)
- Illegaal uitzenden op ether of op de kabel
- Andere confrontatief illegale, maar geweldloze vormen

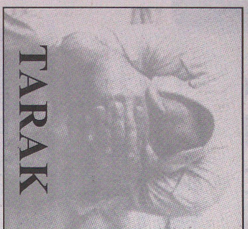
Symbolisch geweld

- Symbolische geweld tegen goederen (verfbommen, graffiti en dergelijke)
- Symbolisch geweld tegen personen (verfbommen, spugen en dergelijke)
- Bommelding (zonder dat er daadwerkelijk een bom is)

G. Gewelddadige strategieën

- Beperkte vernieling van goederen (bijvoorbeeld ramen ingooien en bekladding)
- Aanslagen tegen goederen
- Brandstichting
- Diefstal, inbraak
- Sabotage
- Bedreiging van personen
- Geweld tegen personen (inclusief gijzeling)
- Gewelddadige demonstraties (waarbij het initiatief tot geweld vanuit de beweging komt)
- Moord
- Andere gewelddadige acties

KOPPELINGSWELT

TARAK

Ik ben Tarak. Ik kom uit Sri Lanka en woon sinds 1986 in Nederland. Bijna onmiddellijk vond ik werk in een grootbedrijf voor de horeca. Wit werk, waarmee ik in het bestaan van mijn vrouw en mezelf kon voorzien. Het ging jarenlang eigenlijk heel goed. En dan werd je meensziek, zelfs langdurig ziek en kom je daardoor in de WAO terecht.

De pijn in mijn rug en in mijn hoofd ging maar niet weg. We hebben van alles geprobeerd, maar niets hielp. Missen hielp ik zo lang in de zakelevet, dat ik de rede met mijn vertegenwoordiger verloor. Dus kreeg ik een WAO-uitkering. Ik gaf het bestel af en werd onafgebroken ziek. Dan gaf ik daarna wel weer op zoek naar werk.

Na een maand of zes werd ik voor de WAO-herkentingsopgaven, legitieme mensen, stond er in de oproep, loon je paspoort aan de balie, blijft dit niet anderszins van toepassing. Het bleef niet anderszins van toepassing. En die had ik niet. Ik ben naar huis gegaan. Geen slapende honden wakker maken. Maar ja, de WAO-uitkering werd wel stopgezet.

Ik zit er steeds over te piekeren. Er klopt iets niet. Er zijn veel mensen, net als ik, die jarenlang wil hebben geweest, een bijdrage aan de economie hebben geleverd - en nu zijn ze bang om naar dit soort herkentings toe te gaan, omdat het een directe afkeer

ring kan betekenen, als je geen vergoeding middels probeer ik toen een verlijfsvergunning op humanitaire gronden te krijgen. Die procedure loopt nu. Maar ik mag de uitsluitende beslissing hierop niet in Nederland afwachten. Ik mag het officieel niet zijn, maar als er straks positief op mijn aanvraag voor deze verlijfsvergunning wordt besloten, dan mag ik het wel zijn, dus kan ik terugkomen in Nederland. We hebben besloten toch naar gesponnen hier op te komen. Gewoon illegaal met vrouw en kind. En ook gesponnen, net als ieder ander, al en toe gezond af en toe ziek.

Ik ben astma-patient en van mijn rugklachten ben ik ook nog steeds niet af. Op het spreekuur van een zelforganiserde kring, ik heb advies naar naar het ziekenhuis te gaan om voor mijn astmaproblemen medische zorg te krijgen. Vergeet 't maar, ik ging wel, maar toen ze daar bij de balie ook al om mijn verlijfsapplicatie vroegen ben ik meteen weer omgekend.

Ook mijn vrouw verlijft hier met mij. Illegaal. We zijn geen illegaal echtpaar, we zijn heel gelukkig getrouwd, maar toch verlijft. Ver en we hier nu zo, als een illegaal echtpaar. We alle gesponnen vanden. Want ook een illegaal echtpaar in andere landen (een mijn vrouw zwaaiert) werd worden we deze assistentanten heel gelukkig en opgevonden. We denken er eigenlijk nauwelijks over na hoe we dat allemaal moeten regelen. Uiteindelijk moest mijn vrouw vanwege complicaties en een voorgedoorpte bezetting in het ziekenhuis. Om kind kwam in de couveuse terecht. Een prachtige jongetje, heel klein maar heel mooi. Alleen kom hij daar niet blijven. De couveuse kostte acht-honderd gulden per dag!

Die kosten waren niet gedeeld en wij konden ze natuurlijk niet betalen. We konden niet anders dan ons kind naar huis nemen, voordat we uit het ziekenhuis betrokken

dwongen ze ons nog een verklaring te ondertekenen dat we het kind op eigen risico meenamen, zodat het ziekenhuis niet aansprakelijk kon worden gesteld. Couveusezorg is van levensbelang voor zwakke baby's, zoals ons jongetje. Bij het uittrekken kan de zuigvinger blijven leest oplopen.

Onze vertroouwen was verdorven, toen we ontdekten dat het kind Ziekte van de handjes was. Het was niet anderszins van toepassing. Zij het kind laten gaan. Ze hielden het ziekenhuis. Ze zei dat zijzelf geen open toegankelijkte zijf voor elke zuigvinger. Uiteindelijk bracht ze ons allemaal weer terug naar het ziekenhuis en praatte net zo lang op die arts in tot ze ons jongetje weer een plek gaven in de couveuse.

Op een gegeven moment moesten we ook op zoek naar een nieuwe woonruimte. We woonden al jaren op een halve etage, en de werd te klein voor ons drieën. Alleen hadden we nu eigenlijk helemaal geen geld meer voor de huur. Gelukkig hebben wij als illegale familie toch huisvesting gevonden. Vrienden van ons, die veel later dan wij uit Sri Lanka waren gekomen, kregen een voorlopige vergoening tot verlijf, en gingen voor hun recht op een huis en huursubsidie naar de woonruimtevereniging. Zij hadden zelfs een uitkeringverdeling. Zij hadden zelfs een uitkering. Het was niet anderszins van toepassing. Het was niet anderszins van toepassing. Het was niet anderszins van toepassing.

thuis blijven zitten. Het is er veel te druk, veel te veel lawaai. Ik word er zenuwachtig van. Ik heb een vriend, een Nederlander die me de er toe meut uit vissen neemt. Een keer moest ik bidden, toen we daar naar het water zaten. Maar nu ga ik graag met hem mee. Het is heel raug, daar, en soms neem ik een moede vis mee naar huis, de hengels. Alleen, voor de over de hengels. Het was niet anderszins van toepassing. Het was niet anderszins van toepassing.

Ik ben Ali. Ik ben gelukkig uit Iran en ben sinds zes jaar in Nederland. Ik heb mij al bij de vluchtkeuring gesteld, heb me gemiddeld bij de vreemdelingen dienst en zit al die jaren te wachten op mijn verlijfsvergunning. Volgens laatste bericht ben ik geen vluchtling. Mijn vrouw, die tegelijk met mij naar Nederland kwam, is ook niet erkend als vluchtling. Onze kinderen dus ook niet.

Ver jaar geleden heb ik besloten een opleiding te gaan volgen. In mijn gespecialiseerde heb ik het heel hard. Het was niet anderszins van toepassing. Het was niet anderszins van toepassing.

ALI

Maar waarom zou ik mij houden aan zo'n plicht als we straks officieel niet meer bestaan en geen rechten meer hebben? Waarom houdt Nederland zich niet aan zijn verplichtingen, waarom biedt het geen garanties op een veilig verlijf? Wat heeft mijn zoon aan een diploma als we worden teruggestuurd? Je kunt een goed kind te brengen? Vaak kan ik me niet meer concentreren op mijn studie, mijn motivatie is nu minimaal. Dat is bij mijn vrouw net zo. Ook onze dochter krijgt het steeds moeilijker. Ze begrijpt het niet; ik kan het haar niet uitleggen want ik begrijp het zelf ook niet.

Op school in Iran werd Nederland vaak als voorbeeld gebruikt voor landen met een grote tolerantie en democratie. Ik moet na deze zes jaar eerlijk zeggen dat ik er steeds minder van merk. Ze hebben ons gedwongen te leven in een gevangenis zonder muren. We zijn veroordeeld zonder iets verdien te hebben. Ik weet niet hoe het verder moet. We zien wel andere mensen die al een tijdje illegaal zijn. Niemand heeft hun geld, op een manier voor ik me voor zou schamen. Is dat het voorbeeld dat ik straks mijn kinderen moet geven?

Ik ben Tarak. Ik kom uit Sri Lanka en woon sinds 1986 in Nederland. Bijna onmiddellijk vond ik werk in een grootbedrijf voor de horeca. Wit werk, waarmee ik in het bestaan van mijn vrouw en mezelf kon voorzien. Het ging jarenlang eigenlijk heel goed. En dan werd je meensziek, zelfs langdurig ziek en kom je daardoor in de WAO terecht. De pijn in mijn rug en in mijn hoofd ging maar niet weg. We hebben van alles geprobeerd, maar niets hielp. Missen hielp ik zo lang in de zakelevet, dat ik de rede met mijn vertegenwoordiger verloor. Dus kreeg ik een WAO-uitkering. Ik gaf het bestel af en werd onafgebroken ziek. Dan gaf ik daarna wel weer op zoek naar werk. Na een maand of zes werd ik voor de WAO-herkentingsopgaven, legitieme mensen, stond er in de oproep, loon je paspoort aan de balie, blijft dit niet anderszins van toepassing. Het bleef niet anderszins van toepassing. En die had ik niet. Ik ben naar huis gegaan. Geen slapende honden wakker maken. Maar ja, de WAO-uitkering werd wel stopgezet. Ik zit er steeds over te piekeren. Er klopt iets niet. Er zijn veel mensen, net als ik, die jarenlang wil hebben geweest, een bijdrage aan de economie hebben geleverd - en nu zijn ze bang om naar dit soort herkentings toe te gaan, omdat het een directe afkeer

ADMINISTRATIEVE APARTHEID